

Маріупольський процес
Галина Костянтинівна Вдовиченко

Усе як на війні: втрати, біль, знову втрати... Роману й Ользі судилися не найкращі часи для зустрічі. Полонений укр і сепаратистка – чи є гостріша суперечність у подіях літа 2014 року? Але безодня, яка здавалася нездоланною, поступово щезає. Бо в житті існує щось набагато важливіше за ненависть...

Галина Вдовиченко

Маріупольський процес

«Коронація слова» створює для вас нову хвилю української літератури – яскраву, різножанрову, захопливу, – яка є дзеркалом сьогодення і скарбом для майбутніх поколінь.

Тетяна та Юрій Логусі, засновники проекту

Міжнародний літературний конкурс романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» був заснований за підтримки бренда найпопулярнішого українського шоколаду «Корона». Головна мета конкурсу – сприяння розвитку новітньої української культури.

Література, кіно, театр і пісня обрані не випадково, адже саме ці жанри є стратегічними жанрами культури, що формують і визначають зрілість нації.

Метою конкурсу та його завданням є пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання й підтримка сучасного літературного процесу, кіно й театру і як наслідок – наповнення українського ринку повнокровною конкурентоспроможною літературою, а кіно й театру – якісними українськими фільмами й п'єсами.

koronatsiya.com

Передмова

Людина і любов на війні, псевдо якої – АТО

У сучасному українському літпроцесі, виявляється, бувають, окрім радісних відкриттів, іще й приємні збіги. Шість років тому, навесні 2009-го, будучи

«журістом» конкурсу «Коронація слова» у жанрі «Романи», я звернув увагу на рукопис, який вражав не лише незвичним сюжетом (чоловік впроваджується у зграю вовків), а й простою і водночас надзвичайно соковитою мовою. Я був радий, що переважна більшість колег по журі – прозаїків, критиків, видавців – розділили мою думку й присудили роману «Замок Гербуртів» першу премію. Уже після оголошення переможців дізнався ім'я авторки – Галина Вдовиченко, письменниця зі Львова. Згодом роман вийшов під іншою назвою – «Тамдевін».

Нинішньої весни довелося знову бути в журі (тепер уже як переможцю першої «Гранд-Коронації») конкурсу для володарів лише перших премій попередніх «Коронацій». Роман «Маріупольський процес» узявся читати не відразу, надто багато останнім часом виявилось охочих писати про Революцію Гідності й АТО. Але моя насторога зникла вже після кількох сторінок. Твір вразив якоюсь, я б сказав, зворушливою людяністю в зображенні подій, нібито добре відомих із ЗМІ й розповідей очевидців. І не лише неординарним сюжетом – захопленого в полон українського вояка із Західної України терористи віддають у своєрідне рабство жителям села, що неподалік Маріуполя, у якій закутий у кайданки укроп трудитиметься на ремонті хати...

Що далі читав рукопис, то більше переконувався: нам не вистачає саме такого твору про те, що ми називаємо нинішнім драматичним українським буттям, про те, що відбувається тепер на Донбасі. Події поставали через людські долі й характери, виписані яскраво та водночас мовби якимось непомітно для ока, так що ім віриш одразу. У газетах та інтернет-виданнях про цьогорічні «Коронації» й «Гранд-Коронації» можна було прочитати, що «Маріупольський процес» – це роман про кохання сепаратистки й бійця АТО. Я б заперечив: це насамперед роман про історію пізнання людини людиною, про ламання стереотипів щодо «західників» і «східняків» крізь звичайні людські почуття, про відкриття через це пізнання самого себе, світу та перемогу цих почуттів над жорстокістю й абсурдом цієї, як, зрештою, і всілякої війни.

Історія взаємин, пізнання, розчарувань і здобутків Ольги і Романа не тільки зворушує, змушує переживати, затамовуючи подих, а й спонукає переосмислювати те, що ми знаємо про донецькі події, АТО, її учасників і сепаратистів. А чого вартий образ простої дівчини з того ж донецького села, що й Ольга, – колоритної Вальки Самореклами! І ніякі ці жінки не сепаратистки, вони просто по-жіночому широко хочуть жити й кохати під мирним небом. У романі багато драматичного і водночас ліричного, що робить твір особливо сприйнятливим.

Переважна більшість членів журі поставили «Маріупольському процесу» найвищі бали, а я згодом дізнався, що автором роману-переможця, як і шість років тому, тільки тепер уже в другій «Гранд-Коронації», є... знову Галина Вдовиченко. Щиро порадив, бо після «Замку Гербуртів» було видно творче зростання авторки з кожним новим романом. І ось «Маріупольський процес»... Зникли й питання, звідки авторка так достовірно знає природу і людей Донбасу, – з-під Маріуполя, як виявилось, її чоловік і в тих краях вона неодноразово була, добре знає, як мовиться, обстановку й місцевість і, найголовніше, – людей. Як і тих земляків-львів'ян, які воюють з агресором в українській армії.

«Маріупольський процес» обов'язково має бути прочитаним на окупованій частині Донбасу. Буває, правдивий, такий, що щемить душа після його прочитання, твір вартніший за всі пропагандистські й контрпропагандистські статті та передачі. Так маємо й тут. Бо роман цей саме про людину, про її метання й пошуки, про Схід і Захід України на рівні «східняцьких» і «західницьких» душ і болю. Він таки і про любов, яка одвіку проростала всупереч усім війнам і терористам.

Володимир Лис

* * *

Територія заповідника «Кам'яні могили», що неподалік Маріуполя, є частиною Українського кристалічного щита. З нею пов'язана легенда про те, що колись на місці цієї гірської країни було королівство. Злий чаклун зачарував його. Існує спосіб, як зняти чари з цього місця, але досі ніхто не зміг цього зробити.

Краєзнавчий довідник

Час бойових та окупаційних дій у Донбасі був сповнений знаками, таємницями та містикою...

Олена Степова, блогер з Луганщини, Фейсбук

Звичайно, усюди, навіть у Слаці, є політики і священники, айятоллі та економісти, які переконують, наче реальність – це те, що вони нам говорять. Не вірте їм, вірте лише пописувачам, цим банкірам, які перетворюють друковані аркуші у цінність, але не намагаються видати результат за істину.

Малкольм Бредбері. Курси обігу

Частина перша

1

Плямистий малюнок опалих черешень на землі. Червоних, розчавлених ягід з рудими цятками. Із висоти майже трьох метрів цей клаптик битої землі, оточений споришем, нагадує знайомий контур. Тю! Та це ж карта України!

Химерна картинка, клякса у шкільному зошиті, витолочена ногами залисина у траві.

Он викручена лінія заходу – профіль собачої морди, нахиленої до грудей. Короткі лапи – Одеська область та Крим. На півночі, де Чернігівщина, – спина зі складеними крилами. Крилатий пес, пес-пташеня перед стрибком. Ольга давно зробила це відкриття, ще на уроках географії у шостому класі. Чи ще хтось це колись помічав? Вона ніколи не з'ясовувала. Хотіла було запитати вчительку, чи не нагадує їй Україна маленького французького бульдога, але засоромилась, побоялась, що з класу виженуть. А тепер – буває ж таке! – карта намалювалася на її подвір'ї під баргароном.[1 – Місцева назва черешні. (Прим. ред.)]

На географічних картах Ольга розумілася найкраще з усіх у класі, а може, навіть краще від учительки географії Катерини Юхимівни.

Зірвала, потягнувшись, із гілки над головою лискучу ягоду баргарона, розчавила її язиком до піднебіння – смакота... Улюблене заняття – вилізти на дерево й сидіти тут, роздивляючись навсібіч. Особливо у сезон черешень. Попльовуючи кісточки у траву.

Колись Ольга зафарбовувала контурні карти просто так, не для оцінки, для себе. Одноманітне шорхання олівцем по папері висмикувало її з дійсності – вона линула у свій світ. Навіть після батькових п'яних прочуханок у хаті, які закінчувались тим, що баба Аня, і мама, і Ксюха ображено шморгали носами й збирали розкидані речі (батько називав цей процес «поганяти бабів»), молодша його донька навіть сльозинки не витискала. Вона западала у мовчанку. Годину-другу сиділа з олівцями над контурними картами, що залишилися від сестри та брата майже новенькими, і навіть не чула гарчання батькового хропу із сусідньої кімнати. Обриси країн нагадували їй якісь предмети та живих істот. Цієї схожості не зауважували, хіба погоджувалися з тим, що Італія – це чобіток. Але хто ж не знає, що Італія схожа на чобіток? Багато іншого ніхто не помічав. Країни складалися пазлами, лягали кожна на своє місце, утворювали клаптикові ковдри, якими накривали континенти.

Погойдуючи босою ногою, Ольга роздивлялася з висоти своєї гілки копію країни, окреслену вигадливо розрослим споришем. Ось там, де найбільше скупчення білих кісточок та плям від ягідних шкірок, Донецьк. Он там Маріуполь, а он її село. Могла б показати майже усі більші міста на цій карті, будь-яку суперечку виграти, якби це когось цікавило. Рано чи пізно вона вступатиме на географічний факультет, згодом подорожуватиме – на місці не сидітиме! – бо ж дотепер далі Маріуполя й не виїжджала. Ось таке в неї буде майбутнє.

Якби була можливість скласти тести, вона б ще цього року вступала до університету. А тепер що? Доведеться почекати... Нехай уся ця колотнеча вляжеться.

Спробувала влучити у Київ обсмоктаною кісточкою й промазала. Біла куля гайнула у простори Азовського моря, у траву.

У ці спекотні дні рясні ягоди сиплються на долівку, чавляться підшвами берців-черевиків, забиваються у ребра гумових шльопанців – залежно від того, у що взуті її брат Вітьок та його горлата ватага. Ольга знає далеко не всіх, поміж них лише кілька її односельців. Є якісь друзі Вітька з Маріуполя, вона їх теж донедавна не знала. Є приїжджі здалеку. Добряче потовклися тут учора, обнесли нижній ярус розлогого дерева, гілку за гілкою, нещадно відтягуючи їх донизу. Тепер ляпки та кісточки ягід усюди, гості спльовували їх собі під ноги, товкли у землю, лиш дехто цілився убік, у траву.

У Ольги з баргароном давні приятельські стосунки, ще відтоді, як вона у другому класі прочитала «Пригоди Цибуліно». Принц Лимон, синьйор Помідор, барон Апельсин... Барон? Апельсин?!!

Неправильно, сказала тоді маленька Ольга вчительці. У книжці помилка, бо я знаю барона, він Баргарон, мій друг. Діти сміялися... «Барон-баргарон! – перекидалися словами, дражили її. – Барон-баргарон!»

Ольга сидить на грубій гілляці, босими ногами спирається на нижню, теж міцну, порепану, надійну – чуває стопу, лоскоче своє дерево. Голова серед листя, вільна рука підтягує гілки. Зубами зриває ягоди... Це її «хатка», надійний сховок – Барон Баргарон.

На горищі туркочуть голуби, над столом з подертою по кутах клейонкою гуде бджола, нарешті завмирає на липкій ягоді у мисці, тягне солодкий сік з м'ясистої тріщинки. На осонні маніжаються кішки, поскручувалися бубликами – чорна Циганка, смугаста Рибка. А Ольга у шапці-невидимці, непомітна для всіх. Ніхто не знає, де вона є, а їй згори видно все. Он там огрядна жінка у хустці – наче Степанівна? – дріботить уздовж посадки від сільського кладовища. У чистому небі над балкою кружляє яструб. За полем соняшника здійсмає дорожню куряву стрімка «газелька»...

Тихо й спокійно. Як до війни.

Неначе всі тут, вдома, й лише поховалися у прохолоду кімнат від червневої спеки. Здригнулася від різкого звуку мобілки, обтерла руку до шортів, витягла телефон з кишені:

– Алло.

У мобілці чути, як брат із кимось говорить. Ото вже звичка: набрати номер, а самому робити своє.

– Віть! – покликала, нагадавши про себе.

– Я! – озвався брат. – Ти на велику сьогодні?... Чи нехай Сашко приїде?...

– Сашко хай приїде.

– Що у нас сьогодні?

– Борщ.

– Хлопці, борщ! – голосно убік. – А ще?...

- Досить з вас і борщу.
- То коли? - уточнює Вітьок. - Вже?
- За півгодини, не раніше.
- Часнику привези.
- А каші березової?

У мобільці - віддалені матюки, чути якісь вигуки, грюкіт, якась там метушня здійснюється на їхній базі.

Брат квапливо кидає:

- Все! Відбій!

Бджоли гудуть. Коли тиша, тоді особливо чути, як бринить від бджіл повітря.

Ольга спускається на землю, немов по драбині, з гілки на гілку. Пластмасове відерце з черешнями у руці. Бувай, Бароне Баргароне. Із твоєї висоти усе виглядає інакше. Остання над землею «сходінка» - не гілка, а згадка про неї. Батько залишив цей штурпак кілька років тому. Тепер він гладенький, відполірований часом і доторками, а тоді був свіжим уламком нижньої гілки - Ольга попросила не пиляти її до основи, залишити хоч трішки, аби нагору вилазити.

Батько послухався, він був на той момент хороший, нікого не ганяв-не ображав, бо був тверезий. Він казав: тверезий.

Ольга чіпляє відро на сучок, зістрибує на землю - і п'ятою у черешневу кісточку. Боляче. Учора треба було поприбирати. Оце як вчасно не зробиш, згодом відкладена робота нагадає про себе новою проблемою. Де той віник? Обчімханий драпак береться до роботи, збирає сміття. На совок - і за літню кухню його, у бур'яни.

Як бахнуло!

Стріляли з гранатомета, на виїзді з села, там, де замаскований блокпост. Ольга вже знала ці звуки: гранатомет, точно. Один постріл.

- Бабо Аню! - гукнула, поспішила до хати, кинувши віника. - Не бійся! Я тут.

Баба Аня не боялася. Вона навіть не вийшла зі свого заціпеніння, наче й не чула вибуху, занурена з головою у власний світ. Далеко від онуки й від рідної хати. Напівлежала у дальній кімнаті, на двох великих подушках. Очі розплющені, а наче спить.

- Я піду ненадовго, мені треба. - Ольга дала їй напитися зі склянки, притримуючи голову. Баба Аня зробила кілька байдужих ковтків. - А тоді погоду тебе... Їсти хочеш?

Мовчання у відповідь.

За селом пролунала автоматна черга. Калаш. Повсякденний звуковий фон за останні тижні.

Борщ заливає тоненькою цівкою газову плиту. Ольга підхоплює кришку. Гаряча! Випускає її на підлогу з гуркотом, хапається попеченими пальцями за вухо. Що ж це за день такий! Борщ кипить, заповнює пахощами літню кухню, густий борщ, правильний, щоб ложка стояла. Каструля з виварку завбільшки, самої картоплі добра миска пішла.

Ольга дмухає на пальці, скручує газ до мінімуму, з жалем дивиться на свої руки: сліди від опіку, порізи, червоний лак обліз на нігтях... Не тримається манікюр. Стільки роботи, і все на одні руки.

Набрала номер брата, Вітьок виклик збив. А Сашко приїхав за годину. Вистрибнув з автівки, розмальованої під камуфляж – не було такої у селі, звідкись пригнали – збуджений та метушливий, украй заведений. Й одразу до кухні: давай швидше! Легко підхопив великий термос, військовий, похідний: рухайся-рухайся! Переллемо, по ходу, той суп чи що там у тебе, й погнали-погнали, у нас там гості, прикинь, самі, без запрошення, а ми до вас в ранковий час! Заблукали, так виглядає. Нарвалися на засідку. Хто-хто! Укри, хто! Ми двох завалили, ще двоє контужені, їх зараз Буча допитує, прикинь! Притримуй кришку, я сам переллю.

– То, може, й сам поїдеш? – запитала. – Усе там роздай, розводягу маєте...

– Яке! – не погодився. – Ти зараз там потрібна, поїхали-поїхали, жерти ж хочеться. Війна війною, а обід за розкладом.

2

На подвір'ї колишньої мехбригади, у мереживній тіні акацій лежав на землі солдат – головою на автопокришці. Йому юшила кров з носа і з вуха, півобличчя – суцільний багряний синець. Одне око сховалося під набряком, друге раз у раз туманилося безтямністю, тікало під лоба, викочуючись білим яблуком. Це страшенно лютило Бучу. «Дурочку мені тут включати? – гарикав він. – Я т-тобі покажу, дурочку включати!»

Око солдата поверталось на місце, очманіло плавало, намагаючись зосередитися на джерелі крику, на людях, що скупчилися над ним, зупинялося на чорному отворі автоматного ствола, який стрибав у руках горланя.

Решта мовчали, стояли півколом, серед них Вітьок. Командував допитом Буча, але його надричний запал поступово згасав. Натомився Бучаєв.

У захопленого на камуфляжі, на грудях, відбився слід рифленої підошви. Власник берця – швидше за все, знервований Буча – добряче приклався ногою, вступивши перед тим у калюжу крові когось із полонених або вбитого.

Сашко пропхався між товаришів, застиг попереду. Ольга не підходила, дивилася збоку. Неподалік допитували ще одного, він стояв на колінах зі зв'язаними за спиною руками, схиливши перемотану голову. Кров проступала крізь бинт. Одноокому на автопокришці теж дісталася, фізіономію перехнябило, а інших ушкоджень наче не спостерігалось, принаймні зовні. Хоча він ледве ворухив язиком, коли приходив до тям і відповідав на запитання.

Голос збоку зірвався на лайку – усі озирнулися. Якийсь чолов'яга, Ольга не знала його (чимало незнайомих було тепер у селі), заходився люто копати ногами полоненого із закривавленим бинтом на голові; той повалився на землю й протягло крєктав, приймаючи удар за ударом. Буча від того видовища наче підзарядився.

– Що-що? – з удаваною увагою нахилився він над своїм однооком – той намагався щось сказати.

– Ми... не стріляли... – рухнув розбитими губами.

– Папі римському про це розкажи! – знову зайшовся криком Буча. – А хто стріляв?! Хто?

– Ми... не стріляли.

– Ти мені тут дурочку не включай! – Буча загатив бранцю черевиком у стегно. Циклоп смикнувся, підтягнув ноги до живота. – Сидів би у своєму Бандерштаті! Чого ти тут забув, га? Чого тобі тут треба? – й добірна лайка посипалася, мов з мішка.

Погляд одноокого поплив. Буча махнув рукою, перевів подих:

– У підвал обох!... А завтра – окопи рити.

Але вистава на цьому не закінчилася.

– Хлопчики, хлопчики! – скреготливий піднесений голос почувся від воріт.

Розмахуючи руками – в одній палиця, в іншій пакет із хлібом – рвучко, накульгуючи, наближався до них дядя Вася. Гнав подвір'ям попри іржаві бокси, бо ж зазирнув через паркан – а тут таке робиться! Жінка попередила його, відпускаючи з хати: у магазин – і назад. Але ж як тут пройти і не взяти участі у такій події?

– А-а-а, – вищанув дядя Вася, заносючи палицю над головою, – падла!!!

Заледве пригальмував біля автопокришки, дивом не наскочивши на лежачого, тицьнув йому під ребро щосили. Той смикнувся, затулився рукою, захищаючись.

– Каменюками падлюку! Забити каменюками! – розходився дядя Вася, не забуваючи позирати на своїх. Слиа летіла навсібіч. – По мирному населенню стріляти, га? Фашист клятий! Н-на! Н-нна, с-суко! – Колір обличчя

красномовно сигналізував про те, що інсульт на дядю Васю чекає не за горами.

– Спокійно, батьку! – Буча гидливо обтер щоку від дідової слини, зупинив нападника жестом. Він вже відсапався, міг говорити розважливо. – Цей красава за все відповість. Спокійно, – повторив, обтираючи руку до штанів.

Але й це ще була не крапка.

– Так ось ти де!

Дід здригнувся, утягнув голову у плечі. Зайвим було обертатися, й без того знав – його баба за ним прийшла. Принишк, прив'янув, наче випустили повітря з кульки. А баба Галя вже сунула танком, без жодного страху перед озброєними людьми. Так і знала, що цей кудись заверне! Грім-баба, вона тримала свого діда під жорстким невсипущим контролем. Дядя Вася зробився нижче зростом, однак ще двічі поцілів палицею по ногах полоненого. Плазом, з відтяжкою. Розвернувшись, поспішив назустріч жінці: «Гала! Гала!» Перехопив її, не дав як слід роздивитися, що тут робиться. Попід руку – і гайда додому, обід вистигає.

Ольга не мала жодного наміру бодай щось говорити. Але здивовано почула свій голос:

– Краще мені його віддайте.

Наче хтось легенько торкнувся її правого плеча, і вона, немов з чужого голосу, повторила:

– Мені віддайте отого циклопа. Окопи та й окопи! Обіцяли допомогти з грибом – і ніхто ніде нічого! Чужа біда нікого не гребе... Дайте хоч цього у помічники!

Бучу несподівано розвеселила ця пропозиція.

– Та він же негожий! Он як мордюку рознесло!

За Бучею й решта реготнули: знайшла собі кандидата у помічники...

– Мені з ним не милуватися, – Ольга трималася свого. Знала: головне – впевненість, говори, що хочеш, аби твердо. – День-два відлежиться – і за роботу. Усе одно від вас допомоги не дочекається.

– А підлогу хто зірвав? – обурено скинув брови Сашко.

Воно й справді, підлогу вони розібрали разом, іі брат Вітьок та однокласник Сашко, замучилися, здираючи пошкоджені руйнівним грибом дошки. Винесли їх із хати, закинули в бур'яни – і забули.

«Ламати – не будувати!» – буркотіла Ольга маминими інтонаціями щоразу, як чула, що хлопцям зараз не до того, що у них є справи важливіші. Двері до розореної кімнати вона зачинила, аби тужлива картина очі не муляла. Відсутність підлоги у порожніх стінах робила кімнату геть занедбаною.

- Тю!

Ще трошки - і вона їх дотисне, варто підпустити самовпевнених ноток у свою коротку промову. Вона добре знала: аби досягти бажаного, із чоловіками варто розмовляти іронічно-зухвало, без перебору, звісно. Особливо якщо чогось просиш.

- Підлогу вони зірвали! Зірвали та й кинули. І готуй вам, і воду тягай - до речі, що там з пошкодженим водогоном?... Теж не до того?... А від вас - нуль по фазі, йди, дівчинко, не заважай... Замахалася!

Обурений монолог на одному подиху видала - й замовкла. У думках ворухнувся сумнів: що це з нею? Для чого їй цей доходяга? Що вона з ним робитиме, з контуженим?

- А бери! - несподівано погодився Буча. - Бери! Тільки припнути його треба, як собаку, аби не втік... - і додав, за звичкою, кілька міцних слівцець.

Хлопці зареготали, Буча знайшов очима Сашка:

- Куля, - кивнув йому, - займися...

3

Із туману проступив контур фігури, жіночої, нетутешньої, а тоді мерехтливий німб над головою. Діва Марія...

Обриси стали чіткішими, сукня - прозорішою, і Роман побачив позаду жінки червоний диск сонця, воно стояло над далеким пагорбом, утворюючи мідне сяйво навколо жіночого волосся, уздовж її рук та ніг.

Хтось застогнав - протягло рикнув звіром. «Це я», - впливла ще одна думка з внутрішнього туману, неповоротка, як глибинна риба. Така сама відсторонена, як думка про Діву Марію. «Я» у звичному розумінні не існувало. Навколо когось іншого миготів нечіткий перехняблений світ, але поступово розвиднювалося в очах саме Романові. Треба було зібрати докупи ці два «я».

Жінка зникла. Щось вологе коротко тицьнулося Романові у шию, дихнуло теплом у те вухо, яким він нічого не чув, навіть власного стогону. Увесь світ тепер з'їхав набік, Роман намагався його роздивитися й почути, але чогось лише одним оком, одним вухом.

Коли він знову побачив пагорб, сонце вже майже сховалося, легкі сутінки м'яко тремтіли над низькою травою, над плямою голої землі під розлогою черешнею, огортали білу хатинку з маленькими вікнами, помальованими синьою фарбою, торкалися порогу синіх дверей і синього одвірка літньої кухні. Роман із зусиллям спробував повернути голову: від вулиці подвір'я затуляв високий паркан з гофрованого металу, над ним від дороги нависали гілки

дерев – у їхніх кронах проглядалися дрібні незрілі плоди. Романові залежало на тому, аби їх роздивитися як слід. Що там зріє, за парканом: сливи?... алича?... У кількох кроках від нього черешня – одразу видно, що черешня, тут навіть сумнівів немає. Темні стиглі ягоди пучечками стримлять вздовж кожної гілки, і листя з жодним іншим не сплутаєш – темне, видовжене.

Ворухнувся – не відчув ноги. Гаряча хвиля вдарила від голови до п'ят. Глянув. Ні, на місці. Жива й неушкоджена – при ньому, але ватяна, нечутлива, припнута до труби ланцюгом на металевому браслеті. Він здивовано роззирається на те, як один кінець – наручника? якогось схожого на нього знаряддя упокорення? – стискає щиколотку, інший кінець лежить у траві, тримаючись на стовпчику сітчастої огорожі, зацементованому у землю. Нога затерпла. Ударив її ребром долоні, ущипнув, ворухнув стопою із зусиллям, ще, ще раз. Побігли гарячі мурашки – стало боляче, нога ожила.

Чого він тут? Голова гуде, біль у грудях, усе тіло ние. Закашлявся. Суха кров на обличчі. Що сталося?

Мугикання у літній кухні замовкло, з одвірка визирнула дівчина. Тепер він міг на неї роздивитися, хоча й одним оком. Та сама, у тій самій легкій сукні. Років двадцяти. Волосся не мідне, не руде, як йому спочатку видалося, а русяве, пшеничне. Ластовиння на носі й щоках.

Вона мовчки дивилася на Романа. Він кліпнув.

– Живий, – констатувала дівчина не досить впевнено. – Живий, ні? Скажи щось.

Роман відітхнув. Що сказати?

– Які... це... дерева?... – не своїм голосом.

– Де?

Він показав рукою за паркан.

– Жерде-елі, – тягуче мовила вона.

– Жерделі, – повторив він.

– Абрикоси по-вашому. У серпні дозріють. Пити хочеш?

Щойно вона запитала, як він зрозумів: так, він хоче пити. Дуже. Сперся руками у траву, підтягнувся, знайшов спині опертя – сітку загону для курей чи собак. Його нудило, груди рвало кашлем, болем відбиваючись у голові.

Її сукня тепер не просвічувала. Дівчина стояла поруч, тримала металеве горня з відбитою біля вуха емаллю, вода капала у траву. Він жадібно вихилив горня до денця, намагаючись заливати воду в один куток рота, бо до другого було не доторкнутися. Обтерся, принагідно помацавши обличчя. Відбивна, а не обличчя. Болюча відбивна, що затулила світ. Око, здається, е – вже добре. Але вухо не чує.

Подякував, віддав порожню посудину, зиркнувши на дівчину.

Вона залишилася стояти на місці.

– Гей ти, контужений... Сприймаєш інформацію?... Тоді так. По-маленькому – ось у цей рівчак, а якщо похезати, то кажи. Як будеш добре поводитися, зніму ланцюг.

Його плечі затрусилися. Сміятися було боляче, але він не міг стриматися. Як будеш добре поводитися! Припнутий, як пес, ледве дихає, головою хитнути – нудота піднімається, а вона: як будеш добре поводитися! Куди вже краще...

Усмішка торкнулася обличчя дівчини, вона прихопила зубами нижню губу, щоб не радіти тут разом із захопленим ворогом. Над кутиками рота виникли дві ямочки. У носогубних лініях. Не на щоках, а саме у двох вигинах між носом та губами. Він не міг пригадати, чи бачив колись щось подібне.

Гримнула хвіртка. Ольга озирнулася: брат повернувся, калаш показово на грудях. Вітьок підозріло глипнув.

– Як він? – кивком.

– Спав.

– Спав! – обурився Вітьок. – Курорт йому тут, чи що? Нафіг тобі цей дохляк здався? Що на тебе найшло?

– А гриб? – нагадала.

– Гриб! – брат цикнув плювком у траву. – Цей, як ти казала?... Циклоп! Він сам як той гриб, мухомор. Дістав чоботом у хлібальник, мало не розчавили.

Ольга змовчала. Вітьок відмахнувся: роби що хочеш!

А Романові нічого й не треба, аби тільки його не рухали цієї хвилини. Щойно очі заплющить – одразу темрява.

Уже майже споночило, коли Вітьок вийшов з хати, кинув контуженому старий кожух і засмальцьований батьків ватник: на, спи, ніч тепла, не замерзнеш. Ольга залишила йому у траві банку з водою. Що ще? Приемних снів!

Ользі нічого не снилося, крутилася півночі, прислухалася до бабиного хропіння, до посопування Вітька у сусідній кімнаті. Боялася тиші за вікном.

Усе пішло шкереберть цього року. Дарма що випускниця. Навіть зареєструватися на тестування не змогла, та й де мала складати ті тести? До сусідньої області їхати? Передбачливі однокласники якось впоралися із цією проблемою. Із вісьмох – такий випускний клас – у селі залишилися лише вона й Сашко. Надя Волошина зараз у тітки в Бердянську, разом з батьками, там зараз складає тести. Кавунчик, син голови сільради, виїхав з татом і мамою у невідомому напрямку, одні кажуть – на відпочинок, інші – що сімейка влаштовує синочка на навчання у Києві. Решта однокласників хто де, хто в Донецьку, хто в Маріуполі...

У квітні-травні Маріуполь трусило у лихоманці: прапори над міськрадою то такі, то такі. Бійки, бити у руках, перестрілки... Поранені, вбиті, взаємні звинувачення... Сашко про навчання й не думав: я вже, казав, куди треба вступив. І Вітька затягнув – хоч той і старший на два роки, а до Сашка прислухається. Бучаєв їх підбурих, вони їздили разом до міста на старих бучаївських «жигулях», хвалилися, що записалися в ополченці. Більшість у селі ні туди й ні сюди, приглядаються, вичікують. У Степанівни, кажуть, син на боці Нацгвардії воює, але Степанівна запевняє, що це брехня, – на заробітках він.

Як почали на підступах до села стріляти, як опинилися тут незнайомі люди зі зброєю, ми вас, мовляв, від хунти київської захищатимемо, мама одразу збрала Ксюху з дітьми – й на автобус їх. Він саме від'їжджав на Київ... І не тому, що страшно, відправила їх, а через виклик з офтальмологічного центру – черга підійшла оперувати очі Артемка. Ксюха вперлась: я без тебе, ма, не поїду. Мама у сльози: що робити? Удома хвора баба і молодша донька. Ще й син чудить, роботу, каже, кидаю, яка це збіса робота, за копійки карячитись, ще й доїжджати до райцентру щодня! Що воно було робити?

Тоді Ольга сама запропонувала: їдьте разом, це ж ненадовго. Тижні два-три, максимум місяць. Усе вляжеться – повернетесь, а ми тут з бабою Анею не пропадемо.

Той Буча-Бучаєв за цю весну змінився, наче чужу шкуру скинув, плечі розправив. Орел! А дотепер був тихий, непомітний. Два роки тому до села прибився, до Вірки Сужинської пристав, у Маріуполі на базарі познайомилися. Сам з Ростова, з Росії, автослюсар, але такий собі автослюсар, руки-дрюки. Майже без роботи сидів. Перебивався із заробітками, але й не бідував. Від квітня у Маріуполь учавав, Сашка зі собою тягав, а тоді й Вітька. Твої, підколов його, на захід подалися, а ти тепер – до нас... Вітьок і пішов. Спочатку без особливого бажання, а тоді увійшов у смак. Машини, зброя, сила, ДНР... Ще й для сестри роботу знайшов – обіди хлопцям готувати. Для тих, що на базі. Привозив овочі, крупу, курей; при нас, казав, не пропадете...

...не пропадете, казав...

...тиша за вікном...

...хропіння за дверима...

Гострою шпичкою проштрикнуло мозок. Роман згадав. Ще уві сні усе згадав, а тоді прокинувся зі стогоном: неправда!

Неправда,

неправда,

неправда! – настирливо стугоніло у скронях.

Він щойно знову був на допиті, відчував тверді краї автопокришки під головою. А перед тим... Страшно було перед тим. Його викинуло вибухом з «газельки», очі спалахом засліпило, вуха заклало. Коли підвівся, у голові працювала трансформаторна будка. Через її нестерпне гудіння пробивався голос. Бери свого командира, тягни на узбіччя! Бери, тягни, чого стоїш! Горів розірваний метал, чорний стовп диму рвався у сине небо, сине-сине, без жодної хмарки. Гігантське колесо котилося дорогою, далі й далі вздовж поля молодого соняшника. Не могло зупинитися. Наче його гнав перед собою невидимий хлопчик. Чи те колесо привиділося?

За підбитою «газелькою» рухалися люди у камуфляжі. Хтось стогнав на землі. Черга калаша поклала цьому край – впала тиша. Лише вогонь потріскував та впливали з драглистого гарячого повітря чиїсь збуджені голоси.

Валік у дорожній пилюці... Він щойно озирався до Романа з переднього сидіння. За кермом був Шарапов, схожий на кіногероя хлопчина, одесит. Його так і називали у батальйоні. Валік перший помітив цю схожість: точно Шарапов, сказав, – й усі погодилися. Роман з Валіком зішлись у травні, в учебці, земляки, Роман зі Львова, Валік – з Городка, вони ще у тренувальному таборі стали нерозлийвода.

На задньому сидінні, поруч з Романом, мовчав Петрович, найстарший з них, киянин, батько трьох дітей... І де тепер Шарапов з Петровичем? Ось розвалена машина, ось Валік у пилюці... Хоча який це Валік? У Валіка дві руки-дві ноги, як у кожного, а це не знати що таке, якийсь цурпалок з обличчям друга. Лялька шматяна, заляпаний фарбою муляж.

Тут фільм знімають про війну! Ось воно що! Нездара-реквізитор підсовує у кадр свої жакливі опудала. Хто ж йому повірить? Так не може виглядати людина, трупи такими не бувають. Тут зйомки тривають, і усе це неправда. Неправда. Неправда.

Бери, тягни! Відтягнути муляж з дороги. Зробити, як кажуть. У кишені муляжа співає мобілка Валіка. Вони не залишали свої телефони у таборі, бо ж не на завдання їхали...

Мелодія не змовкає.

Роман грає у цьому кіно якусь другорядну роль. А Валік свою роль вже зіграв, стоїть за спиною оператора, підсміюється. Той самий огидний голос (бери, тягни!) ось-ось скаже: знято! Валік вийде наперед, поплескає Романа по плечі: а ти так нічо мене волік на узбіччя. На четвірочку з плюсом. Курити маеш?...

Роман нахиляється, незграбно береться за шматяну ляльку, ух-х, тяжка... За ремінь бери, мудило! – гарчить режисер. Роман береться за ремінь, шкіряний пасок розщіпається, лялька гепається у пилюку. Роман нахиляється знову, у

голові гуде, від солодкавого запаху нудить, від цього запаху іжачиться шкіра на потилиці – Роман тримає шкіряні кінці, стискає їх, волочить тіло з дороги до заростів амброзії. На ґрунтівці залишаються дві темні вологі плями, а тоді лише тягнеться широка смуга із рівчаком від черевика-берця. Одного черевика. Який абсурдний фільм...

Роман стогне.

І здригається від несподіванки, розплющує око: кудлате брудне чудовисько дихає йому в обличчя смородом. Сірий пес, звичайний вуличний блукалець. Забрав нарешті свою морду, відійшов, застиг, наче у роздумах – що то робити, куди йти?... Потягнувся всім тілом, прогнувшись у спині, й вмоستився неподалік, висолопивши язика. Збита із болотом вовна на лапах, кошлаті дреди, колюхи у хвості. Страшила страшилою. Позіхнув на всю пащеку, показавши довгого закрученого вгору язика, клацнув зубами, глянув на людину шматочками жовтого бурштину. Перевів погляд на ногу ув'язненого.

«Ось так, брате, – Роман навіть рота не розтулив, лише подумав, – людина на ланцюзі... Таке, як бачиш, теж трапляється».

Пес відвернувся, знову клацнув зубами, упіймавши муху, тоді наче знехотя підвівся, наблизився до повної миски з вихололим борщем, скосив око на Романа: прожене? не прожене? Й похапцем виїв усе. Ще й вилизав стінки й дно. Повернувся на своє місце, поклав голову на випростані лапи й заплющив очі.

Роман мав удома собаку, чорно-руду Найду. Він змусив себе думати зараз про неї, вхопився за рятивне коло цього спогаду, тільки щоб не заснути, не сповзти у ті зйомки, у той безглуздий фільм. Найда... Найду йому купили на базарі, у її сумнівних документах, у графі порода, значилося неперевершене: «японський пінч». У шостому класі цей запис справив на Романа відповідне враження, дарма що Найда виросла згодом у невиразну двіртер'ерку – менше любити її він не став. Тепер вона, вже стара й товста, ліниво шкутильгала на прогулянках позаду Романа. Він так чітко побачив зараз її лискучу спинку із сивим проділом посередині, її обвислі вухка та бабкувату ходу, аж в очах закипіла волога. Зусиллям волі затримав цю картинку в уяві, так, щоб вона посунула іншу, накрила її, врятувала його від чергового стогону.

Пес із дредами підвів голову, зосередився на думці людини, а далі знову поклав голову на лапи.

Чоловік, котрий віддав йому свою іжу, важко підвівся, притулившись спиною до сітчастої огорожі, за якою квохтали кури. Чоловікові було погано, гірше, ніж псові.

Провальювався у сон не раз, наче у чорноту. Вихоплювався з неї ненадовго, бачив промені сонця у гілках черешні, пив теплу воду з банки. Не пам'ятав, як тут опинився. Сам ішов? Несли його? Знову був на допиті. Усе розгорталося спочатку, він знову мусив це пережити. І те, як він забув номер свого підрозділу, і прізвище командира. Навіть свого імені не міг одразу пригадати. Йому було страшно тоді і огидно тепер. Мозок кинув йому

рятівну мотузку підказки: це інша реальність, потім усе зрозумієш, отямишся. Спи.

...Щось таке, наче каламутна вода... Наче хтось муляку з дна підняв, скаламутив, нічого не видно. Чути голоси. Десь нагорі, над водою, гарикають гіганти, перекидаються жартами, тягнуть, тягнуть сітку з дрібними вічками. Не проскочити. Ставок чималий, але велетні поклали собі перейти його саме тут, у цій частині, захопити риби побільше, скільки вдасться. «Ниже тримай, – повчає досвідчений, – щоб жодна зараза не проскочила».

Це я зараза, думає Роман. І скільки ж тут таких, за ким полкють! Усе навколо сріблом мерехтить. Б'ють хвостами, кидаються туди-сюди, зіштовхуються, дряпаються плавцями, вдаряються у ноги рибалок. Без паніки... Триматися подалі від сітки, а вона усе ближче коливається у сіро-жовтій каламуті. «Напинай!» – командує старший, йому вже не до жартів.

Уперед, у ті бурі зарості. І весь натовп – туди, очі вибалушені, роти тремтять у безмовному жаху. Ні, там берег, пісок, там безвихідь, туди виходитимуть ловці зі своєю здобиччю. Назад! Куди?

Під сітку, у саму муляку, розпластатися на дні, забуритися в намул, стати його часткою. Плюскіт навколо, дрібне тріпотіння, спалахи срібла луски. Щось зі свистом проходить над головою, майже торкаючись, і віддаляється, поступово віддаляється, забираючи зі собою усі звуки... Залишаючи якийсь гул...

...Лише якийсь гул. У голові. Під черепною коробкою наче вода булькотить, глухо переливається у вухах...

Запахло іжею, Роман розплющив очі – сперся на лікоть, побачив ланцюг і кільце на нозі, згадав, що він припнутий до труби. Дівчина з пшеничним волоссям тримала перед ним тарілку з борщем. Мовчки залишила її у траві, поклавши поруч хліб і ложку. Роман втягнув носом повітря, відчув, як у роті набралось слини – поставив тарілку собі на коліна й висьорбав гарячий борщ із жадібністю, як той пес.

...Знову вечір, знову сонце сідає за пагорб. Насувається тепла ніч. Трава скуркоче, пахне якимись квітами, он тими, мабуть, під бічним вікном, ясно-блакитними, дрібними, їх удень не видно, або він не помічав. І коників не чув.

Інформація була така: це нейтральна територія, її ніхто не контролює, тут немає жодних сепарів. Вони й не ховалися. Їхали від свого блокпосту, жартували. Їх хтось підставив, або розвіддані застаріли... Або... Не підставили й не застаріли. А вони на повній швидкості влетіли в інший вимір, опинилися в минулому, адже маріупольський травень – це вже минуле, або у майбутньому часі неподалік Маріуполя, не приведи Господи.

Петровича він після вибуху не бачив. Здрігнувся від спогаду: тріщання калаша – і тиша.

Шарапова допитували на тому ж подвір'ї, але били сильніше. Ногами. Той, хто бив, люто лаявся, Роман пізнав його голос. «Бери, тягни, чого стоїш!» Це був він.

А Петровича, виходить, чергою з калаша... Це він стогнав тоді за розбитою палаючою «газелькою».

Пес блимає у сутінках бурштиновими очима, тулиться до Романа гарячим боком. Він одразу визнав його за свого, ще тоді, як тицьнувся носом незнайомцеві у шию.

– Але й смердиш ти, друже! – Роман запускає пальці в густу шерсть.

І свій запах він теж чує. Бруд, поту, крові, а ще розпачу та самотності.

5

Зла на себе! Знайшла проблему на рівному місці – оце тепер думає: як тому хирлявому, сидючи на цепу?... А їй що до того? До того, що він відчуває?

Жмут вати біля нього залишила, здогадається – запхає у шкарпетку, аби кільце не муляло. Він ще як слід не очунав, переважно лежить у траві на старому матраці. Знайшла йому той матрац на горищі, застелила старою гардиною у вигорілі квіти. Брат каже: курорт!

Синець на обличчі Циклопа розквітнув в усій різнобарвній красі, від чола до підборіддя. Трансформер. Половина обличчя – чужа. Ще й щетиною заріс, страхолюдина. Вітьок раз на день відпускає його за сарай, тоді – на ланцюг, а сам – до своїх хлопців. Ольгу бентежить присутність чужинця, металеву відбивачку до м'яса тримає під рукою про всяк випадок. Скоріше б уже брат повернувся!

Вийшла з кухні, вихлюпнула воду з каструлі у траву.

Циклоп підвів голову.

– Як пса звати? – запитав.

– Не знаю, – зупинилася, – приблуда нічийний. Зви як хочеш. Дик, скажімо.

Роман гмикнув.

– Дик...

– Що смішного сказала?

– Англійську вчила?

Вона невизначено кивнула: вчила, то що?

- Нічого. Хай буде Дик, - погодився він.

- Пішов! - вона тупнула ногою. - Кішок мені розлякав. Пішов геть! Пакость така!

Пес відбіг.

- Пішов! - підвищила голос Ольга, нахилилася, наче за каменем.

Пса вітром здуло.

- Ще бракувало, аби курей потовк, - зронила наче до себе.

Циклоп криво усміхнувся, іншої усмішки у нього б і не вийшло з такою фізіономією. Зручніше вклав ногу, відкинувся на матрас.

Кайданка наче й не гризе вузької щиколотки, а от душа стискається. Застряг тут, прип'ятий якорем до землі. Наче пробитий човен. Сподівайся тепер на бурю або на випадковість.

Ольга забрала від нього порожню тарілку.

- Дякую. - Йому стало краще після їжі.

- Баргаронів хочеш? - запитала дівчина.

- Яких баргаронів?

- Черешень по-вашому. Усе у вас не так! Усе по-інакшому!

- Теж мені відмінності, - гмикнув хлопець. - Страшні непереборні протиріччя. Хочу баргаронів.

Вітьок аж зупинився, побачивши, яка лафа полоненому на їхньому подвір'ї - травичка зелена, мухи не кусають, полумисок з баргаронами у руках, ще й сестра балачки з ним розводить в одвірку. Курорт, йо-майо! Завтра ж на риття окопів! Щоб життя медом не здавалося.

Ближче до ночі курортнику стало погано, його лихоманило, лежав, скрутившись, не міг підвести голову, наче це не він вдень так жваво провадив розмови. Ольга накинула на нього ковдру і батьків ватник. Торкнулася чола. Температура під сорок.

- Гей... - поторсала за плече.

Він слухняно ковтнув таблетку, запив водою. Було чути, як клацають зуби до скла.

- Віть, що таке «дик» англійською? - запитала Ольга у хаті.

Вітьок збирався до хлопців, на чергування, складав що треба до сумки «Адидас».

– А хрін його знає, – відповів, зупинившись, думаючи про своє, – здається, «дикий», щось таке... Ось тобі ключ від наручників, про всяк випадок. Багато тобі від нього користі?... – і, не дочекавшись відповіді, зробив висновок: – Правильно батя казав: послухай жінку й зроби навпаки!

6

Історія з підлогою вже від початку заповідалася як затягнутий серіал без кінця. Одного дня, коли Ольга мила долівку у спільній із сестрою кімнаті, поріг просів під руками – збоку, під одвірком, куди не ступають. Ольга не повірила власним відчуттям, натиснула ще раз – дерево подалося, наче губка, навіть ум'ятина від долоней залишилася. Що ж це таке?

І у кутку кімнати, під стіною, дошка була рухливою й пористою.

Вітьок чував потилицю: дивина... За кілька днів підлога зробилася воружкою, підступний гриб працював швидко, перетворюючи дерево на порошок, розкидаючи плетиво руйнівних ниток тепер уже по всій основі кімнати.

Покликали діда Петра. Він віднедавна з Вітьком не дуже спілкувався, обминав його, але до хати прийшов. Сказав, посмикавши себе за волохате вухо: е-е-е, де ж ви його підчепили? Це ж гриб власною персоною. Ця зараза вже як вчепиться, то усі підлоги у хаті виїсть до останку – провалитися до чортів собачих. Чим швидше позриваєте підлогу, тим краще. Уже зривайте, не зволікайте, поки гриб не перекинувся на інші кімнати.

Дід Петро обстукав підлогу по всій хаті, ставав на коліна, кректав, тріщав суглобами. Перекинувся кількома словами з бабою Анею. Поспішайте, попередив ще раз, бо пізно буде.

Брат із Сашком намучилися, розбираючи дошки, пересварилися не раз й не два, поприбивали собі пальці, але зробили. Закинули дошки подалі в бур'яни. А далі – ані руш. Довелося Ользі за діло братися.

Під стосом географічних контурних карт, майже чистих (колись випросила у вчительки), знайшла наполовину списаний зошит з хімії. Перевернула його, розгорнула з чистого аркуша і акуратним круглим почерком записала план дій, докладно розпитавши діда Петра. Він колись усе вмів і дотепер багато чого пам'ятав...

Пункт номер один. Вибрати землю більше як на півметра.

Пункт номер два. Випалити яму вогнем паяльної лампи.

Далі: залити соляркою,

засипати шаром каменю та піску,

вистелити клейонкою.

Зробити десятисантиметрову бетонну стяжку,

тоді шар пінопласту,

клейонку,

ще один шар бетону.

І аж тоді викладати нову підлогу з добре висушених дощок.

Поки Циклоп відсипався-одужував, Ольга подумки готувалася до хатньо-рятувальних робіт. Брату було байдуже. Не до того тепер, повторював, почекай.

– Вибрали землю? – запитав дід Петро, зустрівши Ольгу в магазині. Він там полюбляв сидіти за пластиковим подряпаним столиком із пляшкою пива, озиваючись до тих, хто у черзі. – Не вибрали? Дивіться, бо втратите хату...

7

Обережно повернула йому ногу, мовчки обробила ранку перекисом водню й зеленкою, підклала вати. Ну що з ним робити? Маєш собі помічника, тепер ще й з намуляною металом ногою.

– Що, боляче? – кидає на нього погляд. – А думаєш, нам не боляче?

Він здивовано дивиться на неї.

– Убиваєте за російську мову, катуєте, дітей розпинаєте. Думаєш, нам не боляче?

– Послухай... – Його ступня смикнулась. – Послухай, Ольго, так тебе звати? Тобі колись буде соромно за те, що ти зараз сказала.

– Ой-ой!

– Соромно. Тому що це неправда, це брехня несусвітня.

– По телевізору показували, – вона зібрала бинти, вату, підвелася. – І про київську хунту, і про карателів. Про фашистів зі Львова. Як у вас там головою ветерана війни у футболі грали...

– По телевізору показували?

– Розказували!

- Байки про укрів? Чули! Брехня! Думай сама. У вас он «тарілка» на даху, можете різні канали дивитися, а не одні й ті самі. І думати.

- Не розумію, - кидає йому Ольга, йдучи у літню кухню, за мить вертається.

- Чого?

- Не розумію, для чого ви прийшли на Донбас. Руки!

Він повертається до неї спиною, Ольга розв'язує йому руки (вона так убезпечується від можливих несподіванок, поки йому рану на нозі обробляє) й відходить на два кроки, тримаючи мотузку.

- Я, може, теж багато чого не розумію, - каже він, розтираючи зап'ястки, - але знаю, що мине кілька місяців, а може, швидше, і принаймні на це запитання ти знатимеш відповідь - для чого ми сюди прийшли.

- ...і хто вас кликав, - вона править своє, уже з кухні, наче не чує його.

- Мене не треба кликати захищати свою землю, - говорить він, обертаючись у її бік. - Я у себе вдома.

- І я у себе вдома, - вона знову стоїть в одвірку.

- Ми, - він робить акцент на цьому слові, - ми у себе вдома. І ти, і я.

Із-під паркана витикається морда Дика - він припав до землі, ледве протиснувся, дряпаючи землю, чіпляючись шерстю до краю гофрованої бляхи. Від пилуки, збитої з його спини, здіймається сіра хмарка. Дик радісно трюхикає до Романа, не повертаючи голови до кицьок, що розкинулися на осонні. Він знає: хочеш мати вільний доступ до свого господаря - не звертай уваги на улюбленців господині.

Роман запускає руку у шерсть на загривку собаки, той, облизнувшись, заплющує очі. Десь вже пообідав на стороні, чортяка.

- Ти б краще соковитискачку відремонтував, - буркоче Ольга. - Чи тільки патякати вмієш?

Інструменти у цих людей - ніякі. Хіба ж це інструменти - іржава викрутка, прямошліцева, одна-єдина, ще молоток і цвяхи, будівельні цвяхи одного розміру, великі, наче для парканних штахетин. І все, більше нічого. Соковитискачка радянська, ровесниця Романа, у них колись була така.

Ольга мовчить, не має настрою вступати в балачки. Підкреслено тримається на відстані.

Чути, як брязкотить посуд у літній кухні. Пташки пурхають у верховітті черешні, покльовують стиглі ягоди. Збите ними листя кружляє у повітрі. За сіткою гребуться, квохчуть кури. Пес посопує, лежачи на боці, задня лапа час від часу посмикується. Звуки села. Майже як у бабусі під Самбором.

- Хрестову викрутку маєте? - Роман до господині.
- Це яку? - вийшла до нього, на щоці борошняна смужка.
- Хрестоподібну на кінці.
- Немає, - буркнула, чогось сердита. Ще зовсім дівча.
- Хоч ніж дай.
- Счас! - глянула спідлоба. - Біжу і падаю.

Що за муха її вкусила?...

Дійшло. Ніж! Ножа вона йому не дасть.

- При тобі розкручу й віддам, - пояснив їй. - Самими ж пальцями нічого тут не зроблю...

Не відповіла, сховалася у літній кухні, заходилася мити газову плиту. Чого захотів - ножа йому! А він тим ножиком: чик-клац - та й відкрив замок на наручнику. Тобто наножику. І втече. Ясно, що втече, хоч йому у голові й паморочиться, і обличчя перекривлене набряком. А то ще ножем у неї запустить.

Вона уявила собі, як ніж летить до неї, обертаючись у повітрі... Бррр... Але, якщо подумати, що це йому дасть? Для чого йому її різати-вбивати?

Присіла у куті перед тумбою з різними абищицями, занурилася мало не з головою у її нутрі. Ніколи у них не було ладу з інструментами. Не глянувши собі під ноги, можна було перечепитися за покинутий на підлозі молоток. Або знайти його випадково, коли вже не треба, на шифері курника... Тому їй так запам'ятався охайний дерев'яний ящик з інструментами, бачений у сараї шкільної товаришки Наді Волошиної. Цвяхи, зібрані за розмірами у бляшані та пластмасові коробки. Молотки, долота, пилки - рядком на довгій полиці. І зараз, мабуть, там лежать. А Волошини замкнули хату й ворота, забралися до родичів у Бердянськ, подалі від дурдому, як сказала мама Наді. Їхні індокачки й город тепер сусідка глядить.

Нічого не знайшла у тумбочці, лише іржаві обценьки.

- Здрасьті вашій хаті! - Валька-Самореклама на порозі. Улюблені лосини у пальмах, гумові капці. Мовчки жестом собі за спину показує, робить очі круглі: що там у вас за диво?

Ольга їй жестом: потім скажу.

Валька пошепки: хто такий?

Ольга вголос:

- Полонений!

У Вальки брови вгору: да-а-а? А як звати?

– Нас одне одному не представляли, – каже Ольга. Він для неї Циклоп, або укр, або бендера...

– Бандера взагалі-то, – виправляє її Валька. – Ім'я ж у цього хлопця є?

Ольга – на подвір'я. Валька за нею.

– Тримай, – до Циклопа. Метнула ніж у землю, лезо навскіс увійшло у траву. Пес зірвався на лапи, відбіг метушливо, а тоді ліг трохи далі, не зводячи погляду з Ольги. Від цієї усього можна чекати.

Обидві дівчини мовчки спостерігали, як хлопець відкручує шурупи, знімає кришку, роздивляється одним оком на поламаний механізм. На глядачів – жодної уваги. Зосереджений, мовчазний, занурений у свої справи.

– Спирт чи горілка є? – підводить голову.

– І закуска! – весело озивається Валька-Самореклама.

Ольга на неї – зирк. Знайшла з ким жартувати. Та й прикусила язика. Мовчки дивилася на руки хлопця, на його плече із шевроном (тепер було видно, хто такий) – дві смужки, жовта й блакитна; на те, як він занурює сірники з ватою у мурашиний спирт, обережно вичищає заглибини у деталях. Задивилися на вправні чоловічі руки.

– Нічого складного, – каже він нарешті. – Треба було почистити давно, тепер працюватиме, – і віддає ніж, руків'ям вперед, лезом до себе.

Тепер вже Ольга смілива, присутність товаришки її підтримує, вона підходить до хлопця зовсім близько.

– І так будь-який механізм, – підхоплює Валька, – особливо жіночий. Не прочистиш вчасно – заіржавіє.

У її голосі – відверта двозначність, вона заграє з полоненим, цього лише бракувало. От уже невгамовна.

– Ольга-аа! – голос баби Ані з вікна, вона сьогодні неспокійна й при пам'яті. То таблетку їй дай, хоча щойно ковтала, водою запивала. То вкотре запитує із докором у голосі: ми хіба сьогодні іли?...

Якогось би іншого дня Валька одразу б пішла за Ольгою: здрасьті, баба Аня! Як ви тут? Добре виглядаєте, на кавалерку зібралися?

А тепер: я на вулиці почекаю.

Ну почекай-почекай.

Хвилин за десять Валька таки прийшла до хати.

– Чого він тут у вас на ланцюзі? Як не людина...

Ольга цю репліку повз вуха пропустила.

– А, Валька! – баба Аня пізнає її сьогодні і далі бодрячком, скоромовкою:
– Ух і дівка! Коли вже заміж?... Ну шукай-шукай, твое від тебе не сховається... Як мама? У корейців на цибулі цього літа працює, ні?

Валька сідає на розхитаний стілець, ставить ноги на перетинку, пальми напинаються на міцних колінах. Усе докладно бабі доповідає: і про цибулю, і про маму, і про траву для індокачок – зранку рвала-носила, і про те, що вночі хтось біля магазину намалював на стовпі український прапор, фарбою, не змити, хіба заляпати іншою, тепер там рух і дізнання, і допитування, хто що бачив і хто що чув.

– Де намалювали? – не розуміє бабця.

І Валька терпляче розводиться. На стовпі, що біля входу. З усіх боків було видно, звідки не підійди. Жовта і синя смуги. Поки хлопці з автоматами приїхали, поки знайшли, чим замалювати, новина побігла селом.

Хто міг це зробити? Та хто завгодно, он хоч би й дід Петро. Колись Буча – автомат на грудях – набрав харчів у магазині повні руки, а тоді до Янки-продавчині: це допомога від вас ополченцям... Янка мовчки проковтнула цю фразу, хоча ніколи до кишені за словом не лізла. Натомість дід Петро не промовчав. Він у кутку, за пластиковим столиком сидів: це, каже, по-іншому називається... Буча до нього розвернувся, автоматним дулом вперед: шо-шо ти, дід, сказав?...

– Це, – оком не змигнув дід Петро, підніс пляшку пива до світла, – не пиво, кажу. Це якась бурда з-під крану. А ось, пам'ятаю, було у городі пиво так пиво! У Донецьку... у пивбарі «Угольок»!..

Баба слухала Вальку, підтакувала: Петро – він такий, язикатий! Ставила оповідачці запитання, коментувала почуте, аж раптом, тим самим тоном, із тою самою інтонацією:

– А де той цукор, що я тобі гроші на нього давала, га? Де той мішок?

– Який мішок? – отетеріла Валька.

– Ти мені, Наташко, не крути, я тебе наскрізь бачу...

У-у-у, знову за своє. Презирнулися Ольга з Валькою: почалося. Тепер баба Аня не Вальку перед собою бачить, а свою доньку, Ольжину маму. Як у неї швидко це відбувається: раз-два – і хвилини просвітлення змінюються на години мороку. Наче раптом хтось стрілку перевів чи тумблер переключив. Вітьок каже: наче барабан кулеприймника крутонувся. І вже баба Аня себе не пам'ятає; де вона є, не розуміє; хто поруч – не пізнає. Так може тривати кілька хвилин, а може й годину, тоді знову – клац! – переключення у здоровий режим. Баба Аня повертається до себе, у свій розум, до своєї пам'яті. Нічого наче й не болить у баби Ані, лише слабкість у ногах і голова часом крутиться. А от як зайде їй ум за розум, як почне допитуватися, де її пальто з каракулевим коміром... Хто узяв? Куди поділося?

А Ольга його бачила лише на старій чорно-білій знімці, там, де баба Аня ще молодича.

– Чого Роман у вас там на припоні? – повертається Валька до того, що її цікавить.

– Уже й познайомились? – Ольга їй з іронією. Не зізнаватися ж, що дотепер не знає його імені. – Ну на припоні. А ти хотіла, щоб він там прогулювався у панамі і пляжних бермудах?

Ользі неприємні ці розпитування. Вона їй собі не зізнається, що дає можливість цьому контуженому трохи прийти до тями, віджити. Братові, як запитає, скаже, що Циклоп сьогодні ремонтував соковитискачку, хто там перевірить, складний ремонт чи ні, результат є – і добре.

Звичайно, він їй потрібний для роботи. Бо хто допоможе? Вона не дозволить, щоб гриб поглинув будинок. Хай там як, а цього вона не допустить.

Ольга навіть пальці загинала, перелічуючи Вальці, що треба зробити для порятунку кімнати, а отже й усієї хати.

– ...І цей Роман, – ставить крапку в поясненнях, – шойно зможе, одразу візьметься до роботи. З Вітька, ти знаєш, господар ніякий, тепер ще й тягається зі своєю війною. А тут чоловічі руки потрібні... Ясно?

– Ясно, – погоджується Валька-Самореклама. – Усе мені ясно. Кому ж чоловічі руки не потрібні?...

Дивляться одна на одну, усміхаються.

– Чого ти либишся, як сучка в пасльонах? – цікавиться гостя.

– Слухай, Валько... Тобі одне в голові! Я радію, бо Вітьок пообіцяв привезти пісок та щеб'янку... Ну чого ти знову?... А цемент ще раніше купив. Дід Петро підказав загорнути мішки у целофан і сховати в сарай, на колоди. Тепер і цемент піде в хід, і целофан. Справа за руками.

– Ага, – погоджується Валька-Самореклама. – Вірка Сужинська по телевізору чула, що нацгвардійцям, як нас захоплять, даватимуть тут землю і по два раби, – в очах у Вальки стрибають бісики, – а ви, я бачу, на випередження працюєте.

– Ти щось хотіла? – зупиняє її Ольга й береться за клямку: досить, мовляв, затрималася ти, сусідонько.

– Часникодавку, – їй собі прибирає усмішку з обличчя Валька. – Я вже другу зламала. Бий її сила божа, такі нікчемні роблять, боїшся як слід натиснути. Завтра поверну.

Хлопці біля Вальки чомусь не трималися. Із нею загравали, жартували, спалахували блискавичні симпатії, Валька декому не відмовляла у взаємності, її возили в посадку, подалі від чужих очей... Але надовго біля неї ніхто не затримувався. Чоловіки тікали, зникали без попередження, танули у ранкових та вечірніх туманах без жодних пояснень. Незважаючи на безсумнівну привабливість Вальки, на її пухку нижню губу та міцненьку пропорційну фігуру, яку старші жінки проводжали на вулиці схвальними поглядами: ловка дівка!

Не в останню чергу причиною Вальчиної самотності могла бути її непереборна пристрасть до самореклами. Хоча, можливо, і навпаки. Можливо, ця її особливість розвинулася в результаті нетривких любовних зв'язків, що залишали гіркий післясмак-запитання «Чого він пішов?». Можливо, недолугі дофантазовані історії про неабияку власну сексуальну звабливість вона повторювала задля того, аби не втратити віру у свою жіночу долю.

Історії були прості, брутальні й чуттєві. «Оце б тебе завалити зараз у посадці...» – далі йшло кілька відвертих подробиць, Валька повторювала їх, повернувшись з міста, з удаваним обуренням. «Ото нахаба, – пускала очі під лоба. – Випадковий зустрічний. Отак просто на зупинці й запропонував, прикинь!» Своїми сумнівними трофеями вона щедро ділилася з багатьма, у першу чергу з Ольгою, ще й у присутності Вітька й Сашка. Їхні палаючі вуха їй не заважали, навпаки. Хлопці, слухаючи, гиготіли, давали поради, що варто було відповісти черговому вуличному кавалеру.

«У такі цицьки зануритися б своїм великим носом – а там хоч би й задихнутися, не шкода!» Як тобі зізнання?» – повідомляла Валька. – «Ще хто таке казав?» – запитувала Ольга. – «Якесь одоробло у райцентрі, – підхоплювала Валька, – очі на мене вилупив, а тоді й видав».

Валька старша від Ольги на шість років. Стигла сливка у самому соку, перезріла дівка – за сільськими мірками, а життя розділити ні з ким, щойно хтось намалюється поруч, як, скориставшись її готовністю до змін, за кілька днів вже й дає задньої.

У Вальчиних переказах чоловіки виглядали сексуальними велетнями, які безсоромно озвучували свої невибагливі еротичні вигадки. «У черзі стою, – хвалилася вона, – чую шепіт: отак би взяв твою задницю двома руками й прилаштувався зі спини».

При Ользі ніхто такого Вальці не говорив, а може, вона просто не чула. Але вважала, що у такий нехитрий спосіб виявляло себе у Вальці безневинне бажання подобатися чоловікам. Сусідка нестримно вигадувала нові випадки з непристойними пропозиціями та двозначними натяками від знайомих і незнайомих. Нікому не роблячи зла, вона поринала у брутальні фантазії – свої чи чужі, вже не мало значення.

Подумки Ольга виправдовувала Вальку: та прагнула земного кохання, хотіла вийти заміж, народити дітей, а доля її розчаровувала повсякчас, проте не збивала з узятості курсу. Натомість прізвисько Валька-Самореклама ходило за нею, як тінь сонячного дня.

Одного дня Валька здивувала Ольгу – не так тим, що дала відкоша, і кому – Бучі! – як тим, що навіть не згадала про ту коротку розмову. Того дня Вітьок із Сашком спішили до старого «жигуля» біля воріт (це невдовзі у них з'явилися іномарки, «відтиснуті» у тих, хто не хотів воювати за ДНР). За кермом сидів незнайомець, Буча спостерігав із пасажирського місця у прочинене вікно, як Валька несе у фартусі торішні горіхи, наближається до сусідських воріт, береться за клямку хвіртки. Ольга чула з-за паркана Бучин голос, уривок грайливої, доволі безневинної фрази, і відповідь Вальки: «Якщо кожному давать, поламається кровать».

Валька нічого їй не розповіла про цю зустріч, хоча це було б у її стилі – додати кілька колоритних деталей до реального діалогу. Натомість, коли у розмові сплигло ім'я Бучі, Валька цвиркнула вбік:

– Гидота!... Чула, як він свою Жульку вбив?

Ольга чула. Весною до безпородної собаки Бучі занесли довколишні кобелі. На город забігли, щось там потовкли. Буча від того впав у нерви, зачинив Жульку у сараї, а тих кавалерів різнокаліберних розігнав пострілами. Пси повтікали, але за кілька годин знову прибігли. Ось тоді Буча й оскаженів, запхав Жульку у мішок, заніс у бур'яни і привалив шлакоблоками. У заростях амброзії виріс помітний кам'яний терикон. Баба Галя зі свого городу бачила, як це узвишся ще з годину рухалося – терпляча Жулька довго мучилася, перш ніж померти.

У Вальки Буча викликав огиду, чи не єдиний з усіх чоловіків навколо. Здоровий, нічогенької такої зовнішності чоловік, «не алкаш, не дебіл», чомусь саме він був їй настільки неприємний, що вона обминала його десятою дорогою.

9

У прохолодному затишку кімнати – ледь чутні звуки: баба крекче, бурмоче щось нерозбірливе. Вікно від сонця затулене блакитним папером, це залишки шпалери від минулорічного ремонту. Повітря трохи затхле, хоч Ольга щодня опівдні прочиняє двері навстіж, запускає сонячне сухе знадвору. А вікна тут ніколи не відчиняли, шибки маленькі, назавжди втулені – ще дідом! – у прорізи стін. На літо у шибці виймають квартиру з учнівський зошит завбільшки, залишають малий отвір назовні, затягують капроною сіткою від мошкари. Так було завжди, скільки Ольга себе пам'ятає.

Вона розуміє бабине крєктання, її жести. Коли бабі Ані відбирає мову, вона промовляє очима, руками, невиразним бурмотінням. Ольга й без прохань знає, що треба. Клейонку, складену навпіл уздовж – під бабу, спочатку половину, тоді другу, обережно перекладаючи сухеньке неслухняне тіло з боку на бік. Що б робила, якби баба залишалася огрядною, як колись?

Намилує махрову рукавичку, – рухи впевнені й квапливі – розказує вголос, що робить. Так розмовляють з малими нерозумними дітьми. Так бабуся колись

заспокоювала маленьку онуку примовками, а тепер вони помінялися місцями, змінилися й сенси, бо тоді усе було навпаки: мала дитина росла, із кожним днем ставала більш самостійною, а тепер баба, втрачаючи сили, щодалі більше узалежнюється від того, хто поруч.

Ольга говорить до неї, що-небудь говорить, аби та чула її голос. Це лише перелік дій, констатація щойно зробленого та плани на найближчі хвилини: от і все, у памперсі тобі буде сухо, молодець... Зараз візьму самогону, поверну тебе, розітру тобі спину...

Аби голос звучав. Бо часом баба боїться тиші.

Мутні сльози збігають тоді побриженими щоками, залишають вологі сліди. Згодом, коли у голові їй розвидниться, вона не пам'ятатиме своїх сліз, своєї безпорадності.

Помита, чиста, задоволена – зараз засне. Ольга виносить воду, повертається до їхньої спільної тепер кімнати.

Баба Аня сидить, спустивши білі ноги з ліжка.

– Вийду подихаю, – каже вона тихо, вимовляючи кожне слово. – Поможи мені, бо всі вже пішли, а я заслухалась... Так добре співали дівчата...

– Які?

– Та з бригади ж. На сцені. Че-erez ро-оши шу-умные-е, – тоненьким голоском заводить баба Аня, – и поля-аа зеле-еные... Дай руку, встати хочу... Вы-ышел в сте-епь доне-ецкую...

– Бабо Аню, де ми е?

– У клубі. Чи тобі повилазило?

Дзвінок.

Мама телефонує. Ольга в трубку: алло! Притисла мобілку до плеча, а руки працюють, взувають бабині набряклі ноги у капці. Шкода, каже мамі, ти на секунду спізнилася. Концерт тут був, ану почекай. Бабо Аню, що ти співала зараз? «Через роши шумные...» Ну давай, ба! «Вышел в степь донецкую...»

Баба Аня мовчить.

Шкода.

У мами в голосі тремтливі інтонації, ми тепер, каже, ні туди ні сюди. Застрягли на якійсь базі відпочинку. Лікар каже: це добре, відпочивайте. Поки Артем не зміцніє після операції, нікуди не потикайтеся. А тут усі свої, усі з Донбасу. Переселенці-біженці. Додому тягне – страх, так би залишила Ксюшку з дітьми – і до вас. Як ти там, моя чаечко?

Ніколи мама Ольгу так не називала, хіба давно, ще в дитинстві. Чаечка, казала, курочка. Смішно згадати. Серце щемить.

Пішки би додому йшла, каже мама. Але поки одні блокпости проїдеш, поки інші проминеш, якась біда та й станеться.

- А на базі що? - перепитує Ольга. - На базі відпочинку, - уточнює.

- Тут загалом непогано, - каже мама, - постіль чиста... Годують, правда, так собі, але ми не голодуємо. Як там баргарон? Як город? Як баба? Терпи, моя чаечко, ще трошки, і усе владнається...

Зовсім непереконливо вона усе це пробурмотіла і наче вдавилася, передала телефон Ксюшці. Плаче...

Сестра занадто бадьоро відрапортувала: щойно з обіду, макарони, котлети, компот, діти бігають, їх тут багато - дрібноти й підлітків, усі разом грають у футбол... Артемко в окулярах, одне око заклеїли. Не біда. Від дітей страху набирається. Ті усі перелякані, вночі пісяються. Учора злива була, як гримнуло - діти у крик. Янка, на них дивлячись, теж; вчепилася мені у шию, вголос ревла. Ми ще тут посидимо, ага? Ти ж там справляєшся?

Ольга скучила за ними усіма, особливо за племінниками. М'які іграшки - уся спинка дивана ними заставлена - нагадують про них повсякчас: Губка Боб, козенятко Роберт, песики, овечки...

- Ладно, - каже Ксюшка. - Тут мама ще...

- Доцю! - голос мами піднесено дзвенить, - ти тепер хранительниця дому, доцю!

- Чула? - сміється Ксюшка.

- Ви що там, випили?

- Тю на тебе! Просто скучаємо.

- А що телевізор? - згадує баба Аня. Про розмову не запитує, може, й не зрозуміла, із ким Ольга розмовляла. - Ану включи.

Як це у ній поєднується: клуб із хором і телевізор з останніми новинами?

Телевізор бубонів, поки вдягала бабі Ані кофту: бойовики порушили перемир'я... Із початку проведення АТО з Донецької та Луганської областей станом на ранок 28 червня силами Міжвідомчого координаційного штабу в інші регіони країни перемішені і розселені понад двадцять чотири тисячі громадян... Державна служба з надзвичайних ситуацій повідомляє, що серед відселених: дітей - дев'ять тисяч сімсот вісімнадцять, інвалідів та осіб похилого віку - дві тисячі дев'ятсот шістдесят дев'ять. У той же час досить багато громадян самостійно залишили постійне місце проживання і перемістилися з тимчасово окупованої території і районів проведення АТО до родичів чи знайомих в інші...

- Ольго, дай води. Спати буду.

Ти ба! Хотіла ж на вулицю! Біда з тою бабою Анею.. Визула її, закинула ноги на ліжко, подала пити. Баба взяла склянку з водою, зробила кілька ковтків. На її тонкій шиї прийшли у рух напружені жили. Все! – відкинулася на подушки.

– Переключи. Що там Росія?

Циганка дряпнула кігтями зачинені двері, вальяжно перетнула кімнату й м'яко застрибнула на ліжко.

Ольга перемкнула канал. Знову бубоніння, тепер російською: міністерство закордонних справ Росії звинуватило українських військових у порушенні перемир'я...

Голова баби Ані хилиться на груди, світло з екрану вибілжує її обличчя та сиве волосся. У прочинені двері просковзує Рибка. Де одна кицька – там невдовзі на другу чекай.

– Телевізор залиш, – каже баба Аня й заплющує очі.

10

Велосипед притулили до огорожі, несуть удвох військовий термос із курячим супом. Роман, накульгуючи на травмовану ногу, тримає посудину за одну ручку, Ольга за другу. Тягнуть до «харчоблоку», стіни там до половини пофарбовані синьою фарбою ще бозна з яких часів. Лампочка у коридорі засиджена мухами, у її тьмяному світлі мало що видно. Нікого назустріч, нікого в кімнаті, переобладнаній під ідальню, окрім незнайомця років п'ятдесяти. Він ріже хліб мисливським ножем. Грубими скибками. Сюди, каже безбарвним голосом.

– А де всі? – запитує Ольга. – Де Вітьок?

Чоловік показує ножем собі за спину, туди, де чорний хід і ще одне подвір'я.

– Закопуються.

Ольга рушає туди, кинувши Роману: почекай. Він повертає назад, виходить з будівлі на залитий сонцем двір, де в затінку акацій сплять два чорно-руді пси. Вони не реагують на ворон, що б'ються біля воріт за шматок булки, спурхують, відлітають і знову кидаються на здобич, вириваючи поживу одна в одної із дзьоба.

Напередодні Роман, припнутий ланцюгом до тридцятидвохкілограмової гири, копав землю, вибирав хворий ґрунт у кімнаті. Винахід Вітька, та вагота на ланці. Дуже зручно, сказав Ользі: гирю взяв – переніс на нове місце, рухатись можна, а не втечеш.

А Роман, якби й захотів, далеко б не відійшов. Одне діло лежати, інше – ходити, відчувачи, що з ногою щось негаразд. Сильний вивих чи тріщина у суглобі.

Тінь акації погойдується від легкого вітерця, ковзає плямками по землі, по собачій зваліній від бруду шерсті, по чорній автопокришці під парканом. У Романа починає сіпатися око – «Бери, тягни, чого стоїш!» – він торкається долонею підборіддя, розтирає його з того боку, де ще тримається синець, що вже змінив кілька барв одну по одній. Відчуває, як половина обличчя, півголови вкриваються памороззю, а у пам'яті зринає чіткий спогад. Тут, на цьому самому місці, він лежав того дня, коли загинули Валік і Петрович. Тут йому кричали: хто вас сюди кликав? А перед тим його били на дорозі прикладами, він це згадав – прикладами. А тоді: «Бери, тягни, чого стоїш!» – і автоматна черга за перекинутою розірваною вибухом «газелькою», там мав бути поранений Петрович, киянин, батько трьох дітей, двох хлопців-близнюків та доньки-випускниці. Він їм розповідав про дітей напередодні. Шкодував, що не зможе побачити, як донька отримає атестат про закінчення школи.

Роман зосереджується на уривках, намагається скласти до купи клаптики того дня... Над ним тоді погойдувалися гілки акації, він відчував мерехтіння сонячних плям на обличчі. Над ним стояли люди зі зброєю, один з них ворухив губами. Це пам'ятає, а як тримався – ні. Лише, здається, заплакав, затуляючи обличчя брудними руками. А може, це йому привиділось. Хто бачив? Нема кому розказати. Може, й на краще. Він міг би не витримати цієї правди.

Кілька хлопців у камуфляжі курили над трьома свіжими могилами. Могили були сяк-так закидані землею, але не до верху. Ще збоку громадились купки вибраної землі. Люди наче зробили перерву, потомившись, облишили справу на півдорозі. Перекур.

Із кожної з трьох могил, просто із землі, стирчали яскраві пластмасові трубки – дві зелені, одна синя. Хлопці, позираючи на них, струшували попіл, посміювались. Вітька серед них не було.

Діловий, наче менеджер вищої ланки, певний себе Буча нахилився до однієї з могил і сказав таке, що Ольга вирішила, їй почулося: «Буде страшно – зроби два глибоких вдихи-видихи!»

Ольга стала стовпом, раптова слабкість охопила руки-ноги. На неї ніхто не звертав уваги, тримали на оці лише три засипані землею прямокутники довжиною у людський зріст.

– Усе! – скомандував Буча, глянувши на годинник. – Час вийшов. Відкопуйте. По одному.

Сашко – одразу його й не помітила – зістрибнув у могилу, широко розставивши ноги циркулем, потупцював краями, зручно вмощуючись, і заходився обережно розгрібати землю навколо зеленої трубки. Відкидав жменями, помітно поспішав.

Поруч, у сусідньому похованні, працювали у чотири руки двійко хлопців.

– По одному відкопуйте! – повторив Буча. – Куля, по одному, сказав!

Сашко знехотя зупинився, озирнувся, наче не він тут Куля, наче хотів переконатися, що звертаються до нього. Мовчки вибрався на тверду землю, не зводячи погляду з трубки. Вона й далі непорушно стриміла у небо. Із сусідньої могили, з-під грудок землі показалися складені руки. Вони затуляли обличчя – одна стискала пальцями ніс, інша закривала очі. Із міцно стуленого рота стирчала трубка для підводного плавання.

– Піднімайся! – скомандував Буча. – Піднімайся, піднімайся. Ногами совай, одну підтягуй, другу. Згинай коліна, вчися відкопуватися.

Хлопець – ще зовсім юний, на вигляд школяр – витріщався на свої ноги, підвівши голову. Він наче не зовсім розумів, що відбувається. Лише чув, що йому говорили, і тому слухняно, докладаючи зусилля, намагався вивільнити ноги з-під шару землі. Було помітно, яка земля важка, як вона тисне, не відпускає свого бранця.

Хлопець підвівся, ним хитало. Він намагався усміхнутися, кутики губів посмикувалися. Ані пари з вуст.

– Наступний! – розпорядився Буча.

Сашко вже стояв наготові там, де щойно був, в очікуванні наказу. Умить на тому самому місці побіля трубки обережно розсунув на два боки землю, і ще, і ще раз... Великими білими хробаками показалися з насипу пальці. Дві руки до зап'ясток, щитом на обличчі. Голова у каптурі. Сашко-Куля допоміг присипаному підвестися, підтримуючи його за потилицю, струшуючи землю з чола.

– Сам, Тарпан! Сам! – покрикував Буча до звільненого.

Ольга не одразу впізнала у незнайомцеві із замашеним землею блідим обличчям та синіми губами свого брата. Вітьок, Тарпан по-теперішньому, потрусив головою, з-під каптура посипалася земля, брудною рукою витяг трубку з рота та із зусиллям сів.

– Ноги! – не вгавав Буча.

Але Вітьок-Тарпан хапав повітря ротом, він не міг віддихатися. Грудки судомно здіймалися та опадали. Він знову потрусив головою, тоді поворушив ногами – одне коліно виштрикнулося з-під землі, друге...

Вітьок від дитинства був сердечником. Його у другому класі возили до районної лікарні, і потім ще не раз. Діагноз Ольга запам'ятала одразу – пролапс мітрального клапана. Пізніше наче нічого, переріс свою хворобу.

– Давай, давай, – підбадьорював товариша Сашко.

– Хто витримав це випробування, той не злякається, не побіжить у реальному бою, – тим часом виголошував, походжаючи, Буча. – Хто подолав свій страх під землею, той опанує його й у реальній небезпеці. Третього діставайте!

Вітьок підніс ногу, вибираючись із могили, переступив з м'якої землі на тверду, закашлявся. Заходився підстрибувати й розмахувати руками, розігріваючи заляклі м'язи та суглоби. До нього приєднався перший відкопаний. З обидвох сипалася земля. Хлопці тим часом витягували на поверхню третього.

Ольга розвернулася й пішла геть. Ніхто її не помітив.

Стишене: «Ром! Ромко!» Озирнувся на голос – із дверей гаража, весь у мазуті, усміхався Шарапов.

Шарапов! Зробив кілька кроків назустріч, рвучко обійнялися. Шарапов тримав руки розведеними, піднятими вгору, щоб не замастити Романа. Відступив, показав жестом: сюди! Зник у напівтемряві. Після залитого сонцем подвір'я Роману здалося, що у гаражі темно, а тоді очі призвичаїлися. Побачив напіврозібраний «ніссан» – нутроці на долівці.

– Якби що – ти м-мені доп-помагаеш винести цей розп-предвал, – Шарапов усміхався, показуючи відсутність кількох зубів. Через усю брову проходив багрянний шрам, ділив її надвое опуклим рубцем.

Шарапов не загикувався раніше.

– Живий, Одеса!

– Такі да! І ти, слава Богу, живий. Ох, б-брате, який я радий. А Валік... знаєш?...

– Знаю.

– І П-петрович...

– Знаю...

Помовчали, опановуючи себе.

– То ти тут, у гаражі?

– Як бачиш.

Шарапов говорив упівголоса, загикуючись, поспішаючи.

– Вони машини у людей віджимають, гроблять їх на раз-два, не шкодують, а чого? – не своє ж... а тоді збирай ім, ремонтуй, і то негайно, на вчора. А те, що вже не відновлюється, доводиться різати на брухт. Та нічого, я цим і в Одесі на прожиття заробляв... А ти де? Куди тебе?...

– Підлогу міняю тут неподалік. Наші про нас знають?

– Знають. Мені вдалося п-подзвонити. Тут один є нормальний, дав свою мобілку на хвилинку. Я про тебе, щоправда, нічого нап-певне сказати не міг. Наче живий, сказав. Який я радий, що ти живий, Ромку!

– Я лише сьогодні допоміг обід привезти. А так не відпускають нікуди.

– Сьогодні дивина якась, нікого немає, а так вони весь час тут ошиваються... Хоч хтось та є...

Шарапов ще встиг розповісти, яка тепер йому лафа, тепер, коли вони побачили, що він у ходових січе, а перед тим били страшно, усе тіло чорне від побоїв. І плівкою зв'язували, знаєш про таке? Пакувальною, прозорою. Отак руки до тіла і стискають, обмотуючи у кілька шарів, міцно-міцно, не продихнути... Нічого, з Божою поміччю витерпів...

Роман дивився на Шарапова, ані слова із себе видушити не зміг, лише сковтнув клубок у горлі.

Зараз би нікому на думку не спало цього хлопця назвати Шараповим. Не схожий він був тепер, щербатий, з поділеною навпіл бровою, на Володю Шарапова з «Місця зустрічі...».

– Гей!

Одночасно повернулися на жіночий голос. У прямокутнику дверей, на підвір'ї, Ольга позирає праворуч-ліворуч, брови супить.

– Гей! Де ти? – знову, не надто голосно.

Роман обійняв Шарапова і вийшов, накульгуючи.

– Він допоміг мені розпредвал занести, – Шарапов йшов слідом, витираючи руки промасленою шматою, потім тицьнув її Романові. Той узяв, вимастив собі пальці мазутом. Щоб зайвих питань не виникало.

11

Стріляли з північного сходу, а вибухи було чути з того боку, де кілька днів тому підбили «газельку» Романа. Спросоння Роман зіскочив на ноги, забувши про кільце на нозі. Снаряд бахнув, розірвався, не долетівши до пагорба за балкою, розніс у щепи розлогий кущ, здійняв у повітря фонтан землі. Роман затулив руками вуха. Він бачив у півока, як Ольга тягнула з хати бабцю – та застрягла у дверях, вчепившись кістлявою рукою в одвірок. На обличчі не страх, а роздратування, злі слова злітають із сухих тонких губів. Бабуся впиралася, не хотіла йти.

Повітря гойднулося, ляснув гігантський батіг – і пішов свист за свистом, спалах за спалахом, вибух за вибухом. Далі, далі, далі...

Це тривало з півхвилини, хоча здавалося – безкінечно. А через коротку паузу – нова порція снарядів. Рвонуло ближче, у вухах дзвін, посипалося на голову якимось порохом, дрібними гілками, камінцями. Роман втиснувся у траву під сітчастою огорожею – нема куди подітися. Пекло все ближче, нікуди не втечеш. Молися й чекай, пронесе-не пронесе.

Смикнулася нога.

Осколок?!..

Ні. Дівчина. Стоїть на колінах, намагається встромити ключ у шпарку на кільці, руки танцюють. Їй це ніяк не вдавалося, лише тремтіла під свист та близькі розриви снарядів. Нарешті металева пастка розчахнулася. «Швидше!» – побігла попереду, Роман за нею, припадаючи на ногу. Із гуркотом покотилося відро, що трапилося на шляху. Сині двері погребу. Туди!

Кам'яними сходками – донизу, гуп-гуп-гуп-гуп – у прохолоду погребу, у незнищенні запахи минулорічної картоплі, що давно закінчилася, залишивши спогад, всотаний у цемент.

Яким же затишним, яким надійним видався цей холодний погріб, з його павутинням у кутках, рядами порожніх банок та кількома повними (баргарони у власному соку) на дощаних полицях уздовж стін. Баба Аня у старому продавленому кріслі, двійнику того, що надворі під деревом завше стоїть. Уже спокійна, наче у наметі, накрита брунатною ковдрою. Віхтик сірої вати вистромився з дірки. Дві кицьки у ватяних заглибинах знайшли собі прихисток. Поруч із кріслом – триногий табурет.

Напередодні, спускаючи Романа з ланцюга, Вітьок хвалився, що дехто завдасть «кому треба» жару. Є чим залляти сала за шкіру, – докинув, замикаючи згодом кільце на нозі. От і заливають, щоправда з похибками, не шкодуючи своїх. Ми, хвалився Вітьок, ще Маріуполь відіб'ємо!

...У цьому тісному підвалі Ольга помітила, що друге око полоненого вже визирає на світ з-поміж різнобарв'я синця. Роздивилася на колір очей полоненого. Синій. Не приглядалася надворі, а при світлі блаженської лампи побачила. Він глянув на неї знизу вгору – сидів навколішки, ні до чого не притуляючись. Прислухався до звуків знадвору. Ще раз зиркнув. Чого вона радіє, чого усміхається?

– Була така пісня про очі волошкові... – Ольга посовалась на кульгавому табуреті, кахикнула – й проспівала рядок, узявши занизько, голос здригнувся наприкінці: – «Ой ви очі, волошкові...» – засміялася. – Співачка з мене ніяка... Я у дитинстві думала, що очі волошкові – це сумні очі, як у нашого волошка...

До кого вона зверталася? Говорила наче до них обох. Баба щільніше затулилася ковдрою, сховала голову у подобу високого коміра. Черепаха черепахою.

– Хто такий Волошок? – запитав Роман.

– Ну ти даєш!.. Волошок, маленький баранчик... Чи у вас вони якось по-іншому називаються?

– Маленькі баранчики?... – Він слухає, що там, нагорі, а її слова сприймає неуважно. – Не знаю. І що там з тим баранчиком?

– Нічого. Я була впевнена, що очі волошкові – це очі маленького баранчика, тобто сумні. Лише згодом зрозуміла: це очі кольору волошки.

Нагорі запала тиша.

– Угу, – сказав Роман.

За півхвилини повернувся до теми:

– По радіо співали?

– Ну здрасьті, – сказала Ольга. – І у клубі. І за столом. Усюди.

– А «Ой мороз, мороз...»?

– Цю теж. Чого ти чіпляєшся? Тільки ви на заході правильні пісні співаєте?

– Та ні, не зважай. – Роман підвівся, розім'яв затерплі ноги. Голову тримав похиленою, маківкою майже впирався у стелю. – Трохи здивувався.

– Здивувався він! У мого діда знаєш яка пісня була улюбленою? «В косі лента голуба».

– Ма-ару-ся-аа, – несподівано озвалася тоненьким голосом баба Аня зі свого кокону, завела пісню, чітко вимовляючи кожне слово: – раз!.. два!.. три!.. калина чер-рвоная, дівчина в са-аду ягоди рвала... – Співачка навіть голову вистромила й ший витягла. – Але він любив лише один рядок. Сто разів поспіль: «В косі лента голуба...» – і роби що хочеш.

Тиша нагорі тривала.

– Я подивлюся, що там, – сказав Роман, посунув сходами вгору, не чекаючи дозволу Ольги.

Рипнули дверні петлі нагорі, на долівку впав трикутник світла з прочинених дверей.

Сонячне тепло кликало до себе – кішки зістрибнули з бабиних колін, шугонули одна за одною на волю.

Баба Аня теж ворухнулася під ковдрою. Заносило димом. Ользі холодок пробіг поза плечі. І той щось там довго роздивляється. Аби не дав драла...

– Почекай, – до баби. – Я зараз. – І подріботіла вгору кам'яними вищербленими сходами.

Назовні світ перекинувся сторчголов. Ользі забило памороки, із грудей вирвався короткий схлип. За полем соняхів горить лісопосадка, старі акації палають. Ніколи такого не бачила, навіть у кіно, щоб горіла зелень живих

дерев. Дим на півнеба, земля у чорних вирвах, і тихо-тихо навколо, лише вогонь потріскує і пахне згарищем.

Умить на баргароні опинилася. Звідти видно далеко: горить руйновище давно закинутої ферми, догоряє копиця сіна, земля переорана вибухами. Романа не видно ніде. Утік?...

Не втік, стояв за рогом, вражений тим, як змінилося все довкола. Хаті теж дісталася: обсипана штукатурка під глухою стіною без вікон, кілька слідів від осколків під дахом. На землі розпластана ластівка зі шматком металу у грудях – піймала осколок на льоту.

Мовчки розвернувся, дійшов до погребу – схилив голову, ступаючи на першу сходинку. За кілька хвилин виніс бабу на руках, йшов повільно, важко ступаючи, дивлячись перед себе. Ольга зістрибнула на землю, забрала йому з дороги відро, підхопила кут ковдри, що тягнувся по землі, міг заплутатися під ногами. Пішла поруч.

Розпечене небо, побита земля завмерли одне проти одного. Теж перемир'я, теж тимчасове. Що було робити людям? Хапалися за роботу, щоб не збожеволіти.

Та земля, в яку Роман вгризався, довбав заступом, розбивав ломом, не бачила світла півстоліття. Була як камінь. Але й цю сіру твердь, збиту у моноліт, прошили нитки небезпечної грибниці. Роман вперше бачив можливості руйнівного гриба.

По телебаченню про ранковий обстріл – ані слова. На жодному каналі. «Та вони усі брешуть, – сказала Ольга. – Що ті, що ті». Вона увесь вечір розмальовувала олівцями контурні карти, ніяк інакше не могла зупинити тремтіння пальців. «Ти ж бачила, звідки був обстріл», – нагадав Роман. «Бачила-то бачила... А я там знаю, хто стріляв?» – не здавалася вона. «Там ваші стоять», – нагадав він. «А може, це ваші у тил зайшли, відстрілялися – й назад!» – «А, коли так – тоді слухай... Слухай, що там у новинах пояснюватимуть на улюблених каналах».

Роман підхопив з долівки свою гирю, вийшов на подвір'я, сам до себе припнутий, брязкаючи довгим ланцюгом. Він тепер спатиме на новому місці – на тапчані під баргароном.

Звідси не видно розстріляної місцевості. Посидів, дослухаючись до звуків навколо. Наче не тут кілька годин тому стріляли. А тепер шаруділи жуки у траві, шурхотіли, осипаючись, зірки у небі. Це подвір'я з баргароном, кімната з розібраною підлогою, безпам'ятна бабця, легковірна й водночас недовірлива дівчина, два коти і вуличний пес і він разом з ними – усі вони якимсь дивом випали із загальної картини світу. Стали невидимими для інших, відірвалися крайцем суші від моноліту материка, подрейфували у невідомому напрямку одною божевільною командою. У бурхливому морі, під мапою нічного неба, тягнучи за собою чавунну гирю, як даремний якір, не спроможний зупинити цей дивний рух.

Коли споночіло, повернувся Дик, ховався чи вештався десь. Із подивом глянув на нове місце господаря, обнюхав траву навколо. Роман спав на тапчані під баргароном, поставивши гирю поруч.

Зранку сказав: зніми з мене ланцюг. Я не втечу, сказав. Слово даю.

Ольга засміялася.

– Я слово даю, – повторив він без тіні усмішки. – Поки не виберу всю хвору землю, навіть не думатиму про це.

– Та хоч думай, хоч не думай! Я маю дещо, щоб наздогнати втікача, – пообіцяла Ольга.

На понт брала. Нічого у неї не було, окрім товкачки до картоплі.

А ланцюг зняла. Тільки попросила забрати гирю із собою в яму, на випадок, якщо хтось прийде. Увечері, коли Роман помився й перевдягнувся, гиря залишилася стояти поруч з ним на тапчані, Ольга не припнула бранця до ланцюга на ніч.

Він зрозумів. Сховав ланцюг під ковдру біля себе й уперше за всі дні неволі ліг навznak, свobodно випроставши ноги. Покрутив ступнями ліворуч-праворуч, вгору-вниз, розвів їх, різко звів – аж стукнулися кісточки, перевернувся долілиць... Як добре! Крутився, перекидався під ковдрою, ледь помітно підносив ноги вгору. Він ледве стримував сміх, що рвався з грудей. Ніяк не міг заспокоїтися. Дик незмигтно спостерігав за цією акробатичною скітою. Тоді й собі впав у траву, задер лапи в небо, покатулявся, чухаючи спину, перекинувся, повторив ще й ще раз.

– Слухай, що ти товчешся? – запитав його господар.

Дивні люди! Пес застиг на місці, підібгав хвоста й заліз під тапчан.

Усю ніч Ольга намагалася заснути. Крутилися у голові його слова: «Не втечу, обіцяю». Повірила, ідіотка.

Щойно очі розплющила – одразу до вікна. Й від серця відлягло: побачила його спину, з неї сповзла ковдра. У нього в ногах спала чорна Циганка. Не втік.

Що було зворушливого у його потилиці? Нічого. А Ольга чогось прикипіла до неї поглядом, подумки торкнулась темного волосся, наче відчула, яке воно на дотик – пружне, неслухняне.

У Ольги бзик і пунктик. Валька-Самореклама так їй в очі й каже: у тебе, подруго, бзик і пунктик. Спостерігає з порогу літньої кухні за Ольжиними маніпуляціями, головою похитує: що робиться!

І справді, є таке. Нав'язлива потреба, важливий ритуал: баргарони не мають пропасти. Ольга напихає черешню у банки, закриває з нечуваним завзяттям.

Мама дивується: молодша донька – і заготовки на зиму! Непоеднане поєднання. Ольга по телефону нюанси з'ясовує, записує, завела собі спеціальний зошит.

Нехай усі думають, що в ній прокинулася господарська жилка. Вона нікому не скаже, для чого вона це робить, бо таємниця є частиною ритуалу. Лише посвячені знають: компоти у погребі – це обіцянка світу, що все буде гаразд. Посил у майбутнє, матеріалізоване підтвердження власної віри в те, що все добре повернеться, а погане зникне, наче й не було.

Тому так впевнено і натхненно Ольга наповнює банки, тому вони так весело булькотять на вогні у виварці, підстрибуючи на складеній удвічі шматі. За певних умов це може стати тимчасовим сенсом життя. Нехай Валька-Самореклама скільки завгодно підколє: ото, мовляв, хазяйський свербіж прокинувся! Дозріла дівка до заміжжя!

Не зрозуміти їй, що на цьому ритуалі може втриматись гармонія світу, порядок речей і основа майбутнього.

Так робила мама, а до неї баба Аня, ще й Ольгу змушували, щоправда безуспішно, а тепер вона сама узялася за цей обряд. Проведений за всіма правилами, він буде гарантією того, що світ не злетів з котушок. Компот у цьому домі буде кому пити. Нехай вони навіть не дякують, нехай лиш усі будуть вдома. І брат, і мама, і сестра з племінниками.

Баба Аня поруч. Дрімає у глибокому пошарпаному кріслі – воно стоїть під баргароном, біля тапчана. Його навіть не заносять до сарайчика. Дощів немає, а як покропить, то верховіття баргарону ті краплі затримає.

У баби на колінах смугастою хутряною подушкою влаштувалася Рибка, у ногах Циганка – післяобідня трійця у сонній млості.

– Чи то мені здається? – прокидається баба, голос тихий, проте впевнений. – У тої рябухи пір'я на шиї повисмикано?...

– Га? – від несподіванки Ольга здригається, визирає за поріг. Баба Аня показує кривим пальцем за сітку на курей:

– Ота ряба голою шиєю світить чи ні?...

Ох вже ці переходи...

Ольга вертається до плити, витягує з відра останній на сьогодні бутильок, той щойно стояв по плечики у воді, поверхня окропу дихала пухирцями, і от вже спільне творіння Барона Баргарона та Ольжиних рук опиняється на міцному табуреті. Розгойданий ключ обережно притискається до металевої кришки, наворачтає оберти. Головне – розрахувати силу, не перетиснути, бо скло може тріснути. Ще кілька контрольних прокручувань, і господиня вправно підхоплює гарячі боки рушником, перевертає – й до інших банок новеньку, у теплу компанію, під стару ковдру. Нехай там повільно вистигають до ранку.

Степанівна, сусідка через три хати, каже, що такий рясний врожай «не к добру». Але у неї усі прикмети погані, навіть нечуваний врожай. До втрат,

до хвороб та моровиці. А Ольга сама собі прикмети вигадує. Побачила, як ластів'ятка вилітають з гнізда під дахом, світять білими черевцями, чиркають тишу повітря гострими хвостиками й крилами – до добра, до змін на краще.

...Що тобі зробила Європа, запитав цей чудик. Що вона особисто тобі зробила поганого? Ото сказонув, та нічого вона Ользі не зробила. Ні хорошого, ні поганого. У тому й справа. Ніколи вона там не була, у тих європах. Вони самі по собі, ми самі по собі. Із села ніхто там не був. Зі звичайних людей, не з начальства. На заробітки дехто їздив, але у протилежний бік, до Росії. Минулого літа на виїзді на трасу стояв величезний щит – із цінами на продукти у нас і в Європі. Для порівняння. То хто б туди захотів після цього?... Воно нам надо?

Циклоп каже, що це маніпуляції, що там і зарплати інші і що справа не в цінах, а в можливостях та виборі. А як перевіриш? Якщо Валька-Самореклама забіжить й скаже, що у сільпо завезли недорого гречку, то можна одразу й перевірити. А це... Ольга лише власним очам вірить. Стільки вже тих обіцяльників було, стільки дурили, не вірить вона нікому.

Пригадала про ще один рекламний щит, і теж на трасі – жіночі рожеві фігурки за ручки тримаються, а між ними серце. І чоловічі блакитні фігурки – теж за ручки. Серце між ними, любов. І напис. Хтось там, якесь об'єднання чи партія, попереджає про європейські звичаї... Для чого нам таке? – каже Ольга Циклопові. Той аж застогнав, почувши. «Ї-їхали козаки...» Це у нього така примовка. Хто вам так мізки зас... загидив? Що ти дивишся по телебаченню? Які програми? – А що є, те й дивлюся. Серіали, шоу різні... – Українські канали? – Ото вже вчепився! Російські переважно, а що? Що тобі знову не подобається? Сміється. Сині очі мружить. Усе йому, бач, зрозуміло.

Досить балакати! – підводить Ольга риску, робота не чекає.

Роман за лопату, Ольга з відром по воду. Кінець дебатам.

Після того як снаряд влучив у водогін, вода у селі лише у криницях, і добре, що вони ще в декого є, ті старі надійні, дідами копані криниці. Ольга спускається у балку, до старих вишень, що майже не родять. Криві, потріскані, зеленкуваті стовбури. Гілку вломиш – наче постріл.

Казала хлопцям: поремонтуйте водогін! Не час, відповідають. Ось укрів відженемо, тоді візьмемося за водогін. Страшенно усі зайняті, сидять, гигочуть, у карти грають, захиснички. Ольга до них з обідом у термосі, своє слівце вкидає: а укри тим часом на вас тут працюють... Мало не дістала за свою зухвалість. Хто ж правду хоче чути?

Зачепив її той чудик своїми розмовами. Вона вже й сама до нього з питаннями чіпляється. Якби не ваш Майдан, каже, повернувшись від криниці, і війни б не було! Він зупиняється, спирається на лопату: був би фінал-апофеоз, відповідає, повний був би... Не договорює, і так зрозуміло. Він, до речі, не матюкається. Чи то взагалі, чи то при ній. Чудик.

Ще трошки – і повний би був завал, незворотні катастрофічні зміни, каже він. А так хоч надія є, що вдасться щось змінити... Для когось життя у

рабстві настільки входить у звичку, – дивиться на неї, вже обома очима, друге майже повністю відкрилося, у фіолетово-чорній обвідці тепер, наче тіннями підмальоване, – настільки, каже, це входить у звичку, що людині вже жодних змін не треба, аби лиш кістку у клітку раз по раз кидали.

У них там хтось у батальйоні вивчає фауну Карпат. Якщо випустити з вольєра народженого у неволі, той звір на свободу не побіжить, тулитиметься до ґраток, бо він не знає, що таке свобода.

Ото як заведе: свобода, справедливість, чесність... Порожні слова.

Ольга з ним поруч, у ямі. Довбають землю у чотири руки. Накидають її на старе ґрядно, виносять разом подалі, у зарості амброзії.

– А це, – каже Ольга, – до чого?

Випросталася, щоб спина відпочила.

– Про звіра та клітку. Натяк чи що?... Сам ти народжений у неволі!

Він усміхається: довго ж думала.

– Усе правильно, – погоджується він. – Я якраз і народжений у неволі, в останній рік існування Радянського Союзу. Це ти мала б вже бути іншою... А у тебе думки, як у бабці із совка.

– Я не бабця із совка, – по-дитячому ображається Ольга.

– А хто ти є? – підсміюється він. – Ну хто? Сепаратистка?

– А ти укр нещасний.

– Щасливий, – виправляє він.

– Ні, – каже вона без усмішки через кілька хвилин мовчанки, коли зі звуків – тільки стукіт лопат та шурхіт землі. – Я не сепаратистка, я хочу жити в Україні. Але в нормальній Україні, людяній, а не фашистській.

– Я теж, – каже він.

Знову тільки лопати та земля перемовляються.

– Несемо? – нагадує він.

Беруться за кінці ґрядна.

– Чекай, надірвешся.

Він скидає кілька лопат землі.

– Добре, – не вгаває він, повертаючись до розмови на зворотному шляху. – Ти себе українкою відчуваєш чи ні?

– Та яка різниця, – каже вона.

- От-от, - він струшує рядно. - Яка, справді, різниця?
- Ладно, - каже вона після вагання, - я слов'янка.
- А конкретніше?
- Не можна бути просто слов'янкою?
- Та можна. Можна взагалі себе ніяк не ідентифікувати. Таке теж можливе. Можна ще сказати: я новороска.
- Здрасьті. Сам ти новорос. Малорос-молокосос. Я, щоб ти знав, вільна від цих комплексів. Великоросія, Малоросія, це до мене - до мене особисто! - не має жодного стосунку.
- А хто деенерівцям істи варить?
- Я брату і його товаришам істи варю. Тимчасово, до речі.
- Тимчасово? Усе ясно. Тоді ти хохлушка.
- А ти тоді хохол.
- Ні, це не про мене.
- Чому ж? Що тобі не подобається?
- Бо хохли - це... Як би сказати?... Ті, хто самі себе так називають, по-перше. По-друге, це пристосуванці... Терпіли... Шукачі вигоди... Як вигідно - так і вчинятимуть. Треба буде мовчати - мовчатимуть. По писку від сильнішого дістануть - обітруться. Треба буде спостерігати - спостерігатимуть. На вчинок не здатні. І це загалом не про нас, не про вас, бо хохли є усюди. Там, звідки я є, їх теж достатньо.
- Ні, я не хохлушка, - каже тоді Ольга. - Не знаю, хто я є.
- А що ти любиш? Що ненавидиш?

Ольга замислюється. Справді, що вона любить? Так, щоб по-справжньому. Не про їжу ж мова і не про географію.

- Люблю свою землю, свій степ, - каже вона, - як пахнуть трави під сонцем. Найбільше люблю полин, його запах. Маму люблю, бабу Аню, Вітька непутящого, сестру та племінників. Оцю хату з гнилою підлогою. Тому тут з нею і мучуся, хоча усім моїм це зараз непотрібно. Я більше люблю, ніж ненавиджу. Второпав? Я вперта й витривала. І там, де я, там буде гарно.

Ольга зупинилася, стояла руки в боки, дивилася з викликом. Гарна.

Роман не міг очей відвести.

- То що тобі сказати, україно? Дай шматок мила. Будь-яке, хоч господарське.

Він мився за сарайчиком, стоячи у траві. Фиркав, наспівував щось, вилив на себе два відра води з криниці – повернувся радісний, волосся скуйовджене, рушник на плечі. Гумові капці чвакають при кожному кроці, з одягу – лише картаті сімейні труси. Ольга у магазині купила, сказала, що братові.

13

Що тут було не так?

Дитячих голосів не було чути. Ні сміху, ні плачу.

Лиш гудіння моторів, тріщання автоматів на віддалі та поодинокі вибухи за селом. Іноді до вух долітали уривки розмов, хтось проходив уздовж паркана, стихшено розмовляв із кимось, може, й по мобілці. Місцеві. Гучні голоси належали господарям ситуації, ті ні від кого не ховалися, розмовляли впевнено, реготали виключно. Світ належав ім. Поміж них теж були місцеві.

Одного дня з протилежного боку паркана, наче з віття жердель, залетів на подвір'я клунок. Гепнувся у траву. Хтось, зазирнувши через щілину, знав, що Роман це побачить, що він на подвір'ї сам-один, обличчям до воріт, розвішує на мотузці свої штани й тільняшку. Він мав зрозуміти, що той паунок для нього призначений.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/galina-vdovichenko/mar-upolskiy-proces/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

Місцева назва черешні. (Прим. ред.)